

חג השבועות

פני תרגום יונתן

מעמד הר סיני
וסיפור מגילת דות
במשנרתו ודעותו
של תרגום יונתן בן עוזיאל

אנכי ה' לא תרצח
לא יהיה לא תנאף
לא תשוא לא תגנוב
זכור את לא תענה
כבד את לא תחמוד

לֹא תִדְעָה: לֹא תִנָּאֵף: לֹא תִגַּב

האופן המיוחד שבו נאמרו חמשת הדברות המצוות על 'בין אדם לחבירו'..... 14

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלָה

מה ראו בקולות? והאם יש קשר בין הקולות ללפידים? באיזה עוצמה נשמעו הקולות? וכיצד יתכן שתהיה עוצמה אחת שנעימה לכולם - ילדים בזקנים יחדיו? 15

כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ

ממה יראו בני ישראל כשביקשו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', מהקולות? או מהאש? 16

הֵן הִרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ

מה היתה מדריגת ישראל בשעת מתן תורה? ומיהו ה'אדם' אשר יכול לדבר עם ה' ולחיות? 17

נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע

מותי נאמרו. על מה נאמרו. ואימתי נתעטרו בכתרים

כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ נַעֲשֶׂה

האם אמירת נעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה או לאחריו? על מה אמרו בני נעשה ונשמע על עצם קבלת התורה או על דברי הברית? ואימתי קשרו המלאכים לראשם את הכתרים, לפני מתן תורה או אחרי? 18

מגילת רות

וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹת

האם מחלוך וכליון נשאו נשים נכריות? והאם היה הבדל בין נישואי רות לנישואי ערפה? 20

וַיָּמוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם

מה היתה סיבת מיתת מחלוך וכליון בני אלימלך? 23

וַיִּמָּד שֵׁשׁ שָׁעָרִים

האם בועז נתן לרות שש שעורים בודדות? או שש סאים שעורים? 24

פֶּן אֲשַׁחֵת אֶת נַחֲלָתִי

מדוע סרב הגואל לגאול? 25

שִׁלְף אִישׁ נָעָלוֹ וְנָתַן לְרַעְהוּ

האם מדובר בנעל שעל הרגל או ב'בית יד' - כפפה? 26

וַיֵּשֶׁי הוֹלִיד אֶת הָוֶד

ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש? 27

היו נעים

ההכנה וההגבלה לקראת מעמד הר סיני

וְאֵתָה מִרְבַּבַת קָדֵשׁ

אופן התגלות ה' על עם ישראל לתת להם את התורה..... 3

וְהַגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב

באיזה צורה עמדו ישראל במעמד הר סיני? 4

כִּי סָקוֹל יִסְקָל

בידי מי יסקל העולה להר, בידי אדם או בידי שמים? 5

והגלות השם

התגלות ה'. האזהרה השניה. הצליל והנעימה

וַיִּתְּצֻבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר

הר סיני היה צלול כזכוכית בשעת מתן תורה 6

רֹד הָעֵד בְּעָם

פשר האזהרה השניה שהזהירו בני ישראל מגשת אל ההר .. 8

וְנָפַל מִמֶּנּוּ רֹב

העונש שנוסף באזהרה השניה - נפילת הגדול שבהם 9

וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם

בהר סיני קיבלו רק את עשרת הדברות, או את כל התורה כולה? 9

עשיות וזכויות

הקולות והלפידים המדאות והפלאות תאור הצורה והאופן שנאמרו עשרת הדברות

אֲנִכִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ

כיצד נחקקו הדברות על הלוחות? והאם משה החזיק את הלוחות? 10

לִחַת הָעֵדֻת

מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות? 12

מֹשֶׁה יִדְבֹר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל

באיזה צליל ובאיזו נעימה, נשמע קול ה' בהר סיני? 13

פניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 186

מעמד הר סיני ומגילת רות

ואחד מהם לישראל: 'וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ' - לבני עשיו שפתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו, מכיון שמצאו שכתוב בה 'לא תהיו רוצחים' (תרגום ירושלמי כאן). 'הופיע מהר פֶּאֶרְן' - שהוא מקום מושב בני ישמעאל ופתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו, מכיון שמצאו שכתוב בה 'לא תהיו גנבים'. (תרגום ירושלמי כאן). 'וְאָתָה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ' - בהתגלותו לבני ישראל.

ונחלקו המפרשים מהו 'רְבֶבֶת קִדְשׁ' האם הוא שם המקום ממנו הגיע ה', או שם המקום בו התגלה?

רש"י מפרש שאינו שם מקום, אלא 'רבבות קודש' הם המלאכים - 'רַבְבוֹת מִלֹּאכִי קוֹדֵשׁ'. ולפי זה 'וְאָתָה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ' פירושו, שה' פרש מרבבות מלאכי הקודש ונגלה לישראל, וכמו שהביא ה'כלי יקר' בשם יש אומרים, שה' פרש מרבבות המלאכים שאמרו 'חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם' (וכמבואר בשבת פח:). אולם רש"י לא כך מפרש אלא מפרש: 'וְאָתָה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ' - שה' נגלה לישראל ועמו מקצת מרבבות מלאכי קודש.

גם תרגום יונתן מפרש בדרך זו, אלא שמוסיף מילה אחת המלמדת על אופן ההתגלות:

וַאֲמַר יְיָ מִן סִינִי אֶתְגַּלִּי לְמִתָּן אֲוִדִיָּיתָא לְעַמִּיָּה בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְדָנָח זִיּוֹ אֵיקָר שְׂכִינְתִּיהָ מִגְּבֻלָּא, לְמִיתְנָה לְבָנָיו דְּעָשָׂו וְלֹא קִבְּלוּ יָתָהּ. הוֹפִיעַ בְּהִדְרָתָא אֵיקָר מִטְּוִוְרָא דְּפֶאֶרְן, לְמִיתְנָה לְבָנָיו דְּיִשְׁמָעֵאל וְלֹא קִבְּלוּ יָתָהּ. הִדְרָא וְאֶתְגַּלִּי בְּקִדְוִשָׁא עַל עַמִּיָּה בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַמִּיָּה רִיבֹן דִּיבּוּזֹן מִלֹּאכִין קִדִּישִׁין. כְּתִבּ וּמִיָּנִיהָ וְאֲוִדִיָּיתָא מְגוֹ שְׁלֹהֹבִית אִישְׁתָּא. פְּקוּדִיא יְהִב לְהוֹן:

[וַאֲמַר ה' מסיני נגלה לתת תורה לעמו בית ישראל, וזרה זיו כבוד שכינתו משעיר, ליתנה לבני עשיו ולא קיבלו אותה. הופיע בהדרת כבוד מהר פארן ליתנה לבני

ההכנה וההגבלה לקראת מעמד הר סיני

וְאָתָה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ

אופן התגלות ה' על עם ישראל
לתת להם את התורה

וַאֲמַר יְיָ מִסִּינִי בָּא וְזָרַח מִשְׁעִיר
לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהַר פֶּאֶרְן וְאָתָה
מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ מִיָּמִינוּ אֵשׁ דָּת לְמוֹ:
(דברים לג, ב)

בפרשת 'וזאת הברכה' (לג, ב), מתארת התורה את אופן התגלות ה' לבני ישראל, לתת להם את התורה. "וַיִּמְסִינִי בָּא, וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ, הוֹפִיעַ מִהַר פֶּאֶרְן וְאָתָה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ". 'יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר, כחתן היוצא להקביל פני כלה' (לשון רש"י). נאמרו בפסוק ג' לשונות על אופן ההתגלות: 'בָּא'. 'זָרַח'. 'הוֹפִיעַ', ופירשו חז"ל (הובא ברש"י שם) שג' לשונות אלו מלמדים על ג' התגלויות שהתגלה ה' לתת את התורה, שנים מהם לאומות העולם - עשיו וישמעאל,

ישמעאל, ולא קיבלו אותה. חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל, ועמו רבוא רבואות מלאכים קדושים. כתב ימינו ותורתו מתוך שלהבת אש, מצוות נתן להם.]

בתרגום יונתן מבואר שאופן התגלות ה' אל כל אומה ואומה היה בדרך אחרת. לבני עשיו - זרח זיו כבוד שכינתו. לבני ישמעאל - הופיע בהדרת כבוד. ולבני ישראל נתגלה 'בקדושה'.

והנה אופן ההופעה לבני עשיו וישמעאל נאמר במפורש בלשון המקרא - 'וזרח משעיר למו'. וכן 'הופיע מהר פארן'¹. אך היכן רמוז בפסוק שהתגלות לישראל היתה בקדושה? ולכאורה למד זאת מכך שה' הופיע עם רבבות מלאכי הקודש, כלומר הופעה זו של 'רכב אלוקים', שהיא התגלות ה' בלוויות מחנות רבבות המלאכים, היא גילוי קדושה.²

בספר נושאי כלי יהונתן' הוסיף, שבאופן התגלות זו הראה ה' לבני ישראל, שהתורה מקדשת את האדם, כי ראו את רוממות המלאכים הפרושים מכל טומאה ואיסור, ומיד קבלו ישראל את התורה בלי לשאול שום שאלות. (ואף שאין המלאכים מרוממים מכח לימוד התורה שהרי אין המלאכים לומדים תורה, מ"מ ראו ישראל דרגת המלאכים וידעו שע"י התורה אדם יכול להידמות למלאך).³

טעם התגלות ה' אל האומות

כהמשך לתרגומו מבאר תרגום יונתן את תחילת הפסוק הבא (דברים לג, א): 'אף חובב עמים'. שהפסוק בא ליתן טעם להתגלות ה' אל האומות, למרות שהיה גלוי לפניו שלא ירצו לקבל את התורה:

אוף כל מה דאודאח לעממא, מטול למחבבא עמיה בית ישראל...

[אף כל מה שהודיעה (את התורה) לעמים, בשביל לחבב עמו בית ישראל]

כלומר ה' ידע שהאומות לא ירצו לקבל את התורה, אך נגלה

אליהם קודם, כדי להראות את ההבדל שבינם לבין ישראל, ולהודיע חיבתן של ישראל.

דבר זה מיישב גם מדוע נגלה ה' תחילה אל האומות ורק אח"כ לישראל, משום שכל ההתגלות אל האומות נועדה בשביל לחבב את ישראל, להראות שהם היחידים שחפצו בתורה מכל האומות.

והגבלת את העם סביב

באיזה צורה עמדו ישראל במעמד הר סיני?

והגבלת את העם סביב לאמר
השמרו לכם עלות בְּהָר ונגע
בקצהו כל הנגע בְּהָר מות יומת:
(שמות יט, יב)

בשעה שהודיע ה' למשה על מעמד הר סיני, ציווהו להכין את ישראל ולהזהירם מלהתקרב להר (שמות יט, יב): 'והגבלת את העם סביב לאמר'. אזהרה זו היא הגבלת העם בקירבתם אל ההר וכמפורש בסוף הפסוק: 'השמרו לכם עלות בְּהָר ונגע בקצהו'. ויש לידע מה באה ללמדנו המילה 'סביב', - 'והגבלת את העם סביב לאמר'?

שיטת המכילתא שעמדו רק מצד מזרח

במכילתא (מס' דבחודש ג) למדו מהלשון 'סביב', שדין ההגבלה אינו רק למזרחו של ההר, שהוא הצד אשר השכינה באה משם, אלא כל סביבות ההר היה מוגבל: "שומע אני למזרחו לאותו צד ששכינה באה כנגדם, והוא מזרח, כדכתיב 'וזרח משעיר למו'? תלמוד לומר 'סביב'".

1. הטעם שלבני עשיו נגלה ה' באופן של זריחה, ואילו לבני ישמעאל הופיע בהדרת כבוד, ראה בכלי יקר (כאן) שלבני עשיו ה' נגלה בזריחה מועטת מכיון שלא עשו תשובה, אך בני ישמעאל שעשו תשובה הופיע ה' אצלם בהדרת כבוד. וראה באור החיים שפירש באופן אחר ולדבריו נמצא להיפך, שזריחה היא התגלות גבוהה יותר לעומת הופעה שהיא חלק מועט מקדושה, עיי"ש.
2. כנאמר בתהילים סח, יח 'רכב אלוקים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש'.
3. ביאור ב' ההתגלויות המוזכרות בפסוק:
כפל ההתגלויות לישראל המוזכרות בפסוק אומר דרשני: א. ה' מסיני בא' - התגלה ליתן את התורה לעמו בית ישראל. ב. 'ואתא מרבבות קודש' - חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל.
והנה ברש"י נראה שהם ב' שלבים שונים, אשר בתחילת הפסוק מדובר על ההתגלות של מותן תורה שהיתה לאחר שכבר הסכימו לקבל את התורה. ואילו בהמשך הפסוק מתואר סיבוב ה' אצל האומות ואצל ישראל שקדם להתגלות במתן תורה. (ועדיין צ"ע כי לשיטת רש"י אמירת נעשה ונשמע היתה סמוך למת"ת, בשלב הזה שהפסוק מדבר ולאחר התגלות ה' הביא משה את דברי העם אל ה' שאמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה'. ורק לפי ת"י שסבור שנעשה ונשמע נאמר לאחר מת"ת נצט"ל שהסיבוב אצל האומות וישראל קדם להתגלות ה' במעמד הר סיני.)
גם סוף הפסוק - 'מימינו אש דת למו', חוזר למעמד הר סיני האמור בתחילתו. ובטעם הדבר עיין בפירוש האור החיים כאן.

את הנכתב מב' צדדיו. אך עדיין צ"ב שבשלמא לצד פנים ואחור הועיל היפוך הכתב מצד לצד ויכלו לראות, אך כיצד ראו אלו שעמדו מצדי ההר, ואולי בזמן ההיפוך כשהסתובבו האותיות ראו זאת גם העומדים בצדדים, וישל"ע.

אופן עמידת ישראל לדעת בעל ההפלאה

יש לציין לשיטה נוספת בסדר העמידה של ישראל בשעת מתן תורה, והיא דעת בעל ה'הפלאה' (פרשת יתרו), הסבור שישראל עמדו **כצורת מחנה ישראל**. וכך משמע במדרש (שה"ש א) שם מתואר שהדיבור שיצא מפי ה' בעשרת הדיברות היה עוקף את מחנה ישראל שהיה י"ב מיל על י"ב מיל, ומשמע שעמדו כצורת מחנה ישראל.

כִּי סָקוּל יִסְקָל

בידי מי יסקל העולה להר, בידי אדם או בידי שמים?

לֹא תִגַּע בּוֹ יָד כִּי סָקוּל יִסְקָל או
יָדָהּ יִיָּדָה אִם בְּהֶמָּה אִם אִישׁ
לֹא יִחִיָּה בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הַמָּה יַעֲלוּ
בְדָר: (שמות יט, יג)

כחלק מאזהרת הקירבה אל הר סיני, הזהיר משה את ישראל בעונש מיתה חמור לנוגע בהר: 'כִּי סָקוּל יִסְקָל או יָרָה יִיָּרָה אִם בְּהֶמָּה אִם אִישׁ לֹא יִחִיָּה'. ויש להתבונן דהנה לשון הכתוב 'כִּי סָקוּל יִסְקָל' מורה על התוצאה - שהעולה אל ההר יסקל או יירה מיד, אך צ"ב האם יש כאן ציווי לישראל לסוקלו ולירות בו? וכמו חייבי מיתות ב"ד שבי"ד מצווים על מיתתו? או שזה מיתה בידי שמים? אם נאמר שאכן ישנו ציווי לסוקלו, יש כאן קושי מבחינה מעשית, כיצד תתבצע הסקילה, הלא אף לסוקלים נאסרה העליה להר?

על שאלה זו כבר עמדו ה'דעת זקנים' והרשב"ם, ופירשו שניהם שאכן בפסוק זה נצטוו ישראל לסקול את העולה להר, אלא שאופן הסקילה כאן שונה מבכל עונשי סקילה,

במרכבת המשנה (על המכילתא), עמד על הוה אמינא זו של המכילתא, ותמה מדוע אלמלא משמעות הלשון 'סביב' היינו סבורים שדין ההגבלה הוא אך ורק בצד מזרח? וביאר שמכיון **שישראל עמדו רק בצד מזרח**, אשר משם השכינה באה, כנאמר 'וזרח משעיר למו', לכך היה הו"א שדין ההגבלה הוא רק מרוח זו, והשמיענו הפסוק שההגבלה היא מכל הרוחות.

ונמצא לדעת המכילתא ב' חידושים: א. שמקום עמידתם של ישראל היה רק בצד מזרח אשר משם השכינה באה. ב. שפסוקנו מרחיב את דין ההגבלה לכל הצדדים סביבות הר סיני.

שיטת תרגום יונתן שעמדו סביבות כל ההר

אולם תרגום יונתן מפרש באופן אחר, וחלוק על ב' חידושים אלו של המכילתא:

וְתַתְּחֵם יֵת עֲמָא וִיקוּמוּן חֲזוֹר חֲזוֹר לְטוֹרָא, לְמִימָר
הָזוּ זְהִידִין מְלִמִּיסק בְּהָר וּלְמִקְרַב בְּסִיפִיָּה, כָּל דִּיקְרַב
בְּטוֹרָא אֶתְקַטְלָא וְתִקְטִיל:

והגבלת את העם ויעמדו סביב סביב להר, לאמר היו זהירים מלעלות בהר ולהתקרב לקצהו, כל שיתקרב בהר מות יומת.

תרגום יונתן מפרש שמלשון 'סביב' למדנו שבני ישראל יעמדו סביב סביב להר, והיינו שלפירושו הפסוק **אינו עוסק כלל בהגבלת תחום הקירבה אל ההר**, ואינו מלמדנו היכן לא לעמוד. אלא הפסוק מדבר על מקום עמידתם של ישראל בשעת מתן תורה ומלמדנו היכן יעמדו ישראל - סביב סביב לכל ההר. (וכן תירגם אונקלוס)

ונמצא לדעתו: א. שהפסוק כלל לא מרחיב את איסור ההגבלה. (ואמנם אף לתרגום יונתן אסורה הקירבה מכל הכיוונים אך זה נכלל בדין הגבלה שכבר נאמר למשה, ולא היה הו"א שההגבלה היא רק מצד מזרח). ב. שישראל עמדו בשעת מתן תורה סביבות ההר כולו.

כיצד ראו את הנכתב על הלוחות מכל הצדדים?

לדעת תרגום יונתן צריך ביאור כיצד ראו ישראל מכל הצדדים את הדיברות שנכתבו על הלוחות (הדיברות נכתבו על הלוחות בשעת אמירתם, כמבואר בתרגום יונתן לקמן)?

וראה בתרגום יונתן (שמות כ, ב) שהדיבור היה "מִתְּהִפֵּךְ בְּהוֹן מִן סִטָּר לְסִטָּר", כלומר מתהפך מצד לצד, וכך יכלו לראות

4. ראה בפנים יפות שהטעם שחנו דווקא במזרח הוא מכיון שאמרו חז"ל (ב"ב כה). ששכינה לעולם במערב, לכך חנו במזרח כדי שיהיו פניהם למערב כנגד השכינה. וראה בספר 'מעמד הר סיני', שכתב שתרגום יונתן (שסבור שעמדו סביב כל ההר, כפי שיתבאר להלן) סבור כמ"ד שהובא שם בגמ' שלעולם השכינה נמצאת בכל מקום.

התגלות השם

התגלות ה'. האזהרה השנייה. הצליל והנעימה

וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר

הר סיני היה צלול כזכוכית בשעת מתן תורה

וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרֹאת
הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּצֵבּוּ
בְּתַחֲתֵית הָהָר: (שמות יט, יז)

לאחר שמשה הזהיר את ישראל לכבס שמלותם ולהתקדש ג' ימים, נאמר בתורה (שמות יט, טז): 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיט הַבָּקָר, וַיְהִי קֹלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזַק מְאֹד, וַיַּחֲרֹד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה'. בשעה זו הוציא משה את בני ישראל לקראת ה' מן המחנה, - 'וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר'. ועמדו המפרשים על השאלה מהו 'תחתית ההר'? האם יתכן תחתיו כפשוטו, או שהכוונה למרגלותיו?

רש"י הביא בזה ב' פירושים: א. לפי פשוטו, שבני ישראל התיצבו למרגלות ההר. ב. על פי המדרש, שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית. כלומר שההר נעקר ממקומו והתקרב לקראתם עד שעמד מעליהם, ונמצא שהיו תחתיו ממש.

צד זה שהובא במדרש - שההר קרב ונכפה עליהם כגיגית, לכאן צ"ב, אם אכן נכפה עליהם ההר כגיגית, ועמדו תחתיו ממש, כיצד ראו את המתרחש על ההר? הלא בתורה מתואר שבני ישראל ראו 'את הקולות ואת הלפידים ואת ההר עשן, הכיצד?

בתרגום יונתן מצינו יישוב לדבר:

וְאַנְפִּיק מִשְׁה יֵת עֲמָא לְקִדְמוֹת שְׂכִינְתָּא דִּי מִן מְשֻׁרִיתָא.

שכאן ימיתוהו מרחוק על ידי חיצים או אבנים שיזרקו עליו לסוקלו. וז"ל הרשב"ם:

לא תיגע בו יד - הנוגע בהר שאמרתי מות יומת, מרחוק ימיתוהו, שלא יקרב אל ההר להמיתו ויתחייבו אף הם מיתה, לכן לא תגע בו יד להמיתו, אלא יורהו בחיצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו.

בכך יישב ה'דעת זקנים' (הסבור כרשב"ם) את כפילות האזהרה מלנוגע בהר, שהלא כבר בפסוק הקודם הזהירם משה: 'הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלֹת בְּהָר וּנְגַע בְּקִצְהוּ', ומדוע חוזר משה ומזהירם שוב בפסוקנו 'לֹא תִגַּע בּוֹ יָד' אך לביאורו מיושב שבפסוקנו אין אזהרה חדשה על הנוגע בהר, אלא היא אזהרה לסוקל את הנוגע בהר, והזהיר משה 'לֹא תִגַּע בּוֹ יָד' של הסוקל בנסקל, כדי שלא יעבור הסוקל את התחום וימות אף הוא, אלא יסקלהו באבנים מרחוק.

תרגום יונתן חולק על הבנה זו שהנוגע בהר נסקל בידי אדם, ומפרש את אופן ההמתה בדרך אחרת:

לֹא תִקְרַב בֵּיהּ יָדָא אֲרוֹם יִתְרַגְמָא יִתְרַגְסָא בְּאִבְנָא בְּרִידָא, או גִּידִין דְּאִשָּׁא יִדְרִקוֹן בֵּיהּ, אִין בְּעִידָא אִין אִינְשָׁא לֹא יִתְקַיִים. בְּרַם בְּמִיגְדָא קַל שׁוּפְרָא הִינּוֹן מְרִשֵּׁן לְמִיִּסְק בְּטוֹרָא:

[לא תקרב בו יד כי סקול יסקל באבני ברד או חיצים של אש יזרקו בו, בין בהמה בין איש לא יחיה, אולם במשוך קול השופר הנם רשאים לעלות בהר].

תרגום יונתן מפרש שהעולה בהר יסקל מהשמים באבני ברד, או יזרקו בו חיצים של אש, ואין עונשו בידי אדם.

יתכן שתרגום יונתן דייק זאת ממה שהפסוק נכתב בלשון עתיד, שכך יהיה ולא בלשון ציווי שכך יש לעשות. (נושאי כלי יהונתן)

אמנם בגמ' (סנהדרין מג:): למדו מפסוק זה הלכות ואופני מיתת סקילה לנוגע בהר, ולכל הנסקלין לדורות⁵. כלומר שהגמ' הבינה שהסקילה האמורה בפסוק היא בידי אדם וכפירוש רשב"ם והדעת זקנים הנ"ל.

5. ויתר על כן מצינו בגמ' (סנהדרין טו:): דאבעיה להו שור סיני (שעלה להר) בכמה (דיינים נדון) ומסקינין דדינו בכ"ג דיינים כאדם.

וּמִן יָד תְּלִישׁ מֵאֲרֵי עֲלָמָא יִתְ טוּוֹרָא וְזִקְפִּיה בְּאֵוִירָא,
וְהָהּ זִיג הִי בְּאַסְפִּקְלָרְיָא, וְאַתְעֵתְדוּ תַּחֲוֹתֵי טוּוֹרָא:

[ויוצא משה את העם לקראת שכינת ה' מן המחנה, ומיד
תלש אדון העולם את ההר והעמידו באוויר, והיה צלול
כזכוכית, ונתיצבו תחת ההר].

מבואר בדבריו תוספת למדרש שהובא ברש"י, שמלבד מה
שההר נתלש ממקומו ועמד באוויר. היה ההר צלול כזכוכית.

יתכן שלחידוש זה הוצרך תרגום יונתן, מכיון שפירש את
'וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר'. כפשוטו, שעמדו תחתיו ממש.
ולא כפירוש הראשון ברש"י שהתיצבו למרגלותיו. ולכך
הוצרך לפרש שההר היה שקוף וכך יכלו לראות את הקולות
והלפידים שהיו על ההר, ככתוב (דברים ד, יא) "פנים אל פנים
דיבר ה'". (נר"כ יהונתן. ועיין אילת השחר, שמות יט, יז)

ההר נתפשט מגשמיותו ולכך נעשה צלול

את עומק ענין זה שההר היה צלול כזכוכית בשעה שניתנה
עליו תורה, ניתן להבין על פי מש"כ ה'מקנה' (בפתחא זעירא אות
מה), שכשהשרה ה' שכינתו על ההר, נתעלה ההר ונתפשט
מגשמיותו. ונעשה בהיר וזוהר, כלומר ההר היה צלול מחמת
שהתפשט מגשמיותו וממילא יכל לפרוח באויר ולא היה
בו חומר הממלא את תוכו, ולכך נעשה בהיר וזוהר. ולפ"ז
ביאר מה שאמרו חז"ל, שה' כפה עליהם הר כגיגית ואמר,
'אם תקבלו את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם',
שאינ זה עונש, אלא מדרך הטבע, שאם לא יקבלו ישראל
את התורה, תסתלק השכינה מעל ההר, וממילא ישוב ההר
לגשמיותו שהוא יסוד העפר שנופל לארץ. וממילא יפול
עליהם ויקברם.

בשעה שנאמרו עשרת הדברות, עמדו תחת ההר?

בפרשת ואתחנן, חוזר משה ומתאר באזני בני ישראל את
מעמד הר סיני, ושם נאמר שוב ענין זה שעמדו בני ישראל
תחת ההר: (דברים ד, יא) 'וַיִּתְּקִיבוּ וַיַּעֲמִדּוּ תַּחַת הָהָר וְהָהָר
בָּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֹׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל, אולם תרגום
יונתן שם מתרגם באופן שונה ממה שתירגם בפרשת יתרו.
וכך מתרגם: "וְקִיבְתוּ וְקִמְתוּ בְּשִׁפּוּלֵי טוּרָא". והיינו כפירוש
הראשון ברש"י שהתיצבו למרגלות ההר, וכמו שתירגם
אונקלוס כאן ושם. וצ"ע שלכאו' סותר דבריו שתירגם כאן.

בספר 'מעמד הר סיני' מיישב, שתרגום יונתן סבור שבני
ישראל שינו את עמידתם לאורך מעמד קבלת התורה, ואכן
קודם המעמד עמדו תחת ההר ממש, אך בשעת עשרת
הדברות עמדו למרגלותיו, וכך יכלו לראות את המתרחש
עליו. והפסוק בפרשת יתרו מדבר על השלב שקודם מעמד
הר סיני, ואילו בפרשת ואתחנן מדובר על שמיעת הדברות
עצמם ובשלב זה עמדו בנ"י למרגלות ההר. והביא שכן כתב
הרד"ל בפירושו על הפרקי דר"א: 'שבשעת הדברות לא
עמדו תחת ההר' דאם כן מדוע הוצרכו למצות הגבלה, הלא
ממילא לא יכלו לטפס על ההר שהיה באוויר.

אמנם לפ"ז לא יהיה ניתן לומר שטעמו של תרגום יונתן
שההר היה צלול כזכוכית, הוא בכדי שיוכלו לראות את
הנעשה עליו, כי לדבריו נמצא שבני ישראל ממילא לא היו
תחתיו בשעת עשרת הדברות. ונצטרך לומר כטעמו של
'המקנה' (הובא לעיל) שההר היה צלול כזכוכית מפני שהתפשט
מגשמיותו ולא בשביל שיוכלו לראות את הנעשה על גביו.

ההר קרב אליהם או שהם נכנסו תחתיו?

מהפירוש הב' של רש"י: "שנתלש ההר ממקומו ונכפה
עליהם כגיגית", משמע לכאורה שבני ישראל עמדו במקומם
וההר יצא אליהם. וכך הבין גם בעל 'הפנים יפות' מדברי
חז"ל הללו שכפה עליהם הר כגיגית, והכיצד הלא ישראל
עמדו במקומם? אלא שההר נעקר ממקומו והלך אליהם.⁶

אך בתרגום יונתן (הנ"ל) מבואר שההר עמד באוויר במקומו
ובני ישראל נכנסו תחתיו, דהיינו שיצאו ממקום ההגבלה
ונכנסו לשטח ההר⁷, וכן כתב רש"י (שבת פח.) ע"ד הגמ' שם:
'וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר מִלְמַד שְׁכַפָּה הַקֶּבֶד עָלֵיהֶם אֵת הָהָר
כְּגִיגִית, ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם
לאו שם תהא קבורתכם'. וברש"י (שם) 'תחתית ההר' - תחת
ההר ממש. וכן ברש"י (דברים לג.) 'והם תכו לרגליך' - תכו
עצמן לתוך תחתית ההר.

נקודה זו מוכרחת לשיטת תרגום יונתן (שמות יט, יב הובא לעיל)
שבני ישראל עמדו סביבות כל ההר ולא רק בצדו המזרחי -
כדמשמע במכילתא. וא"כ לא שייך שההר יזדקף מעל כולם
(גם אם היה קרב אליהם, כי הלא עמדו בהיקף יותר גדול מההר) ובהכרח
כמש"כ כאן שנכנסו תחתיו.

6. ראה במהרש"א (שבת פח.) שדייק מדברי חז"ל הללו להיפך, דמדלא כתיב 'תחת ההר' וכתיב 'בתחתית ההר', משמע שהיו בתוך התחתית כגיגית שמוקפת גם
מהצדדים, וזהו 'שם תהא קבורתכם' כקבר המוקף גם בצדדים, עכ"ל.

7. פרט זה שבנ"י יצאו משטח ההגבלה מבואר גם באב"ע (כאן): 'ויתיצבו בתחתית ההר' - מחוץ לגבול שהגבילם משה...'

רַד הָעֵד בְּעַם

פשר האזהרה השניה שהוזהרו בני ישראל מגשת אל ההר

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם
פֶּן יִהְרָסוּ אֶל יְיָ לְדָאוֹת וְנִפְל מִמֶּנּוּ
(רַב: (שמות יט, כב)

לאחר התגלות ה' על הר סיני והתיצבות ישראל בתחתית ההר נקרא משה לעלות אל ראש ההר, וכשעלה ציווהו ה' לרדת ולהזהיר את בני ישראל שוב פן יתקרבו אל ההר, בתורה מתואר דין ודברים שהיה בין משה לה' אודות אזהרה זו. משה אמר: 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְיָ לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הַר סִינַי כִּי אַתָּה הִעֲדָתָה בְּנֹו לֵאמֹר הִגְבַּל אֶת הָהָר וְקִדְשְׁתּוֹ: וְעִנָּהּ ה': 'וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ לֹךְ רַד וְעֲלִיתָ אֶתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהֹרָסוּ לַעֲלֹת אֶל יְיָ פֶּן יִפְרָץ בָּם: וכבר עמדו המפרשים על פירושם של דין ודברים אלו, ומה נוסף באזהרה השניה יתר על האזהרה הראשונה, וכדלהלן.

האם היה מותר לבני ישראל להסתכל על השכינה בחר?

ראשית התקשו המפרשים, על מה באה אמירת ה' למשה 'רד העד בהם'. ומה השיב לו משה שהעם כבר מוזהרים על כך, הלא יש הרבה מצוות שיש עליהם כמה אזהרות. ומה השיב ה' על כך?. ומגודל הקושי ראה מה שהביא האב"ע: "אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו, עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס..."

וישנם במפרשים כמה דרכים, עיין בדעת זקנים, ובאוה"ח (שמות יט, כב-כד) ביאורים נפלאים⁸. להלן נביא את דרכם של הרשב"ם האב"ע והחזקוני, שפירשו בדרך אחת וממנה עולה חידוש גדול.

הרשב"ם מפרש, שמה שמשה אמר לה' 'לא יוכל העם לעלות אל הר סיני', וגו', אין פירושו שמשה התקשה מדוע ה' ציווהו להזהיר את ישראל שוב, אחרי שכבר ציווהו להגביל את ההר. אלא כוונת משה לשאול שהיות ובנוסח האזהרה שאמר ה' כעת, נוסף משפט - 'פן יהרסו אל ה' לראות', ושאל משה 'שמא משפט זה מוסיף שאפילו רחוק מן ההר

אסור להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות. ועל כך השיב לו ה': "לֹךְ רַד וְעֲלִיתָ אֶתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהֹרָסוּ לַעֲלֹת אֶל יְיָ, והיינו שלא אסר לראות בלא עליה להר, ורק העליה להר נאסרה. וכ"כ האב"ע.

בדרך דומה ביאר החזקוני שמשה הבין שנאסר על ישראל לראות ועל כך אמר לה', שבשלמא מה שנאסר לבני לעלות להר שולטים הם ברגליהם, אבל על האיסור להסתכל אינן שולטים בעיניהם, ויהא להם פתחון פה לומר 'רצוננו לראות את מלכנו', ועל כך השיב לו ה' 'יפה אמרת', ואכן לא אענישם על ההסתכלות אלא רק על העליה. (משמע קצת מדבריו שהקב"ה הסכים עם משה, אך מעיקרא ציווהו להורות איסור אף על ההסתכלות).

בתרגום יונתן מבואר לא כך, ומדבריו משמע שכל האיסור לעלות הוא בשביל שלא יסתכלו, וכך מפרש תרגום יונתן את האזהרה השניה:

וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֹוֹת אֶסְהִיד בְּעַמָּא דִּלְמָא יִכְוֹזוּן קָדָם יְיָ
לְאַסְתַּכְּלָא וְיִפִּיל מִנְהוֹן רַב דְּבָהוֹן:
[וַיֹּאמֶר ה' לְמֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם פֶּן יִכְוֹזוּ אֶל ה' לְדָאוֹת,
וְיִפִּיל מֵהֶם גְּדוֹל שְׂבָהֶם].

וכך גם מפרש שוב - בתשובת ה' אל משה, על שאלתו (פסוק כד):

וַיֹּאמֶר לִיה יְיָ, אֵיזֵל חֲזֹוֹת וְתִיֶּסֶק אֲנִי וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, וְכַהֲנִי
וְעַמָּא לֹא יִכְוֹזוּן לְמִיֶּסֶק לְמִסְתַּכְּלָא קָדָם יְיָ, דִּילְמָא
יִקְטוּל בְּהוֹן:
[וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה', לֹךְ רַד וְתַעֲלֶה אֶתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ,
וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם לֹא יִכְוֹזוּ לַעֲלֹת לְהַסְתַּכֵּל לִפְנֵי ה', פֶּן
יִהְרָסוּ בָהֶם]

מדבריו תרגום יונתן משמע שגם לאחר תשובת ה' למשה אסור היה לבני ישראל להתקרב בשביל להסתכל. ויתכן שאף הוא פירש את שאלת משה כדברי הרשב"ם והמפרשים הנ"ל שמשה הבין שבאזהרה הזו נוסף איסור להתקרב אפילו מעט בשביל להסתכל, ושאל האם כהבנתו?, ובשונה מהמפרשים מפרש תרגום יונתן שעל כך השיב לו ה' שאכן נאסרה התקרבות זו.

על אותו דרך ניתן לומר באופן נוסף שתרגום יונתן פירש את שאלת משה שהיות וההגבלה כבר נאסרה, שמא כעת נאסר

8. ראה להלן (בענין עשרת הדברות ע"פ שמות כ, ב) שהובא מהמדרש רבה ופרקי דר"א, שתכלית ירידת משה להתרות בעם היתה, מפני שה' לא רצה שיעמוד בראש ההר בשעת אמירת הדברות, כדי שלא יחשבו ישראל שמשה מדבר עמם מתוך הענין. יעו"ש שתרגום יונתן חלוק על זה.

שָׁמָא קְדִישָׁא לְכוּלָּא, הוּא נָפִיל וְנִתְפַס בְּהָהוּא חוּבָא,
וְיִירֵד מִן הַר סִינִי, דְּכָתִיב 'וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב', הָרֵב נִפְל וְנִתְפַס
בְּאוֹתוֹ עֵז. (ז"ח פרשת בראשית)

וִירֵד מֹשֶׁה אֶל הָעָם

בהר סיני קיבלו רק את עשרת הדברות, או
את כל התורה כולה?

וִירֵד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם:
(שמות יט, כה)

לאחר שהסתיים הדין ודברים בין משה לה' אודות האזהרה
השנייה, נאמר בפסוק: 'וִירֵד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם',
ולא נתפרש מה אמר אליהם משה?

רש"י פירש שמשה רבנו התרה בבני ישראל כפי שנצטווה
בפסוקים הקודמים, להתרות בהם שלא יעלו להר סיני, פן
יפרוץ בהם ה'.

אולם תרגום יונתן מפרש באופן אחר:

וְנִתְּחַת מֹשֶׁה מִן טוֹרְאָא לְוִית עֲמָא וַאֲמַר לְהוֹן, קְדִיבּוּ קְבִילוּ
אוֹדִייתָא עִם עֲשֻׁדְתִּי דְּבְרִיא:

[וִירֵד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם וַאֲמַר לָהֶם, הִתְקַרְבוּ קְבִילוּ
את התורה עם עשדת הדברות].

תרגום יונתן מפרש שהיתה כאן הזמנה מיוחדת להתקרב
לקבל את התורה עם עשרת הדברות.⁹

והנה מלבד החידוש בפשט הכתוב, טמון בתרגום יונתן ענין
נוסף והוא שבהר סיני קיבלו את כל התורה כולה ולא רק
את עשרת הדיברות וכלשונו: 'קְבִילוּ את התורה עם עשרת
הדברות'.

כדברי תרגום יונתן שבסיני קיבלו את כל התורה מבואר
גם במקורות נוספים, אלא שעל האופן שבו קיבלו את כל

להסתכל בכלל ואף ממקומם יאסר, ועל כך השיב לו ה' שרק
העליה ע"מ להסתכל אסורה, אך ממקומם שפיר יכולים
להסתכל, ובזה מדוקדק מה שהוסיף תרגום יונתן בתשובת
ה' את המילה 'למיסק' וכלשונו: "והכהנים והעם לא יכוונו
לעלות להסתכל לפני ה'", כי רק ההתקרבות והעליה ע"מ
להסתכל אסורה, אך לראות ממקומם שפיר דמי.

כדברי תרגום יונתן מבואר גם בילקוט שמעוני (שמות יח, כא):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּד הָעֵד בְּעָם, הִסְהֵד בְּעָם פֶּן
יִהְיֶה סוֹ, שָׁמָא יִדְחִקוּ לְדָאוֹת. וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב.

וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב

העונש שנוסף באזהרה השנייה - נפילת
הגדול שבהם

בשונה מהאזהרה הראשונה בה הוזהרו בעונש סקילה או
מיתה ע"י חיצים, באזהרה השנייה הוזהרו לבל יתקרבו, פן
'וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב', ונחלקו המפרשים מהו 'וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב'?

רש"י פירש: "כל מה שיפול מהם, ואפילו הוא יחידי, חשוב
לפני רב". ואילו תרגום ירושלמי פירש רב מלשון ריבוי:
'ויפול מהם אוכלוסין הרבה'. וכן פירש האב"ע.

תרגום יונתן פירש באופן אחר:

וַאֲמַר וַיִּלְמִשְׁה חוֹת אֶסְהִיד בְּעֲמָא, דְּלִמָּא יִכְוֹנוּן קְדָם וַיִּ
לְאֶסְתַּבְּלָא, וַיִּפִּיל מִנְהוֹן רַב דְּבָהוֹן:

[וַאֲמַר ה' לְמֹשֶׁה דַּד הָעֵד בְּעָם פֶּן יִכְוֹנוּ אֶל ה' לְדָאוֹת,
ויפיל מהם גדול שבהם].

תרגום יונתן מבאר שה' הזהירם שאם חלילה יעלו להר
יתפס הגדול שבהם בעוונם.⁹ (ולכאורה המכוון למשה רבנו בעצמו).

כדברי תרגום יונתן מבואר אף בזה"ק, שלמד מפסוק זה
ענין זה:

מָאִי וְנָפִיל מִמֶּנּוּ רַב. הָכִי גִזְרָנָא, הָאִי חֲכָא דְּאוֹרִי

9. וע"ע בפירוש האוה"ח כאן שפירש ש'הרב' אמור על גדולי ישראל, אך באופן שהם יעלו בעצמם להר: "דדקדק לומר 'רב', פירוש אפילו יהיה הרב שבהם, לא יאמר
שלא אקפיד אלא על המון העם, אבל גדולי ישראל הראויים להשראת השכינה לא אקפיד, ת"ל 'ונפל ממנו רב'.

10. מקור לכך שהאמירה של משה היתה הזמנה והכנה, מצאנו גם במכילתא: "וירד משה אל העם - ... דבר אחר ויאמר אליהם", אמר להם היו עתידין לקבל מלכות
שמים בשמחה". (מכילתא יט, כג)

עשרות הדברות

הקולות והלפידים המדאאות והפלאות
תאוד הצורה והאופן שנאמר עשרת הדברות

אָנְכִי יי אֱלֹהֶיךָ

כיצד נחקקו הדברות על הלוחות? והאם
משה החזיק את הלוחות?

אָנְכִי יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים:
(שמות ב, ב)

בתורה לא נתפרש הצורה בה נאמרו עשרת הדברות, אלא רק
נכתב שנאמרו מפי ה': 'וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
לְאַמֹּר' (שמות יט, כה). גם בפרשת ואתחנן לא נתפרשו פרטים
נוספים מלבד מה שנאמר שהדברות ניתנו ב'קול גדול': 'אֶת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יי אֶל כָּל קְהִלְכֶּם, בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָעֹנֵן
וְהָעֶרְפֶּל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסַף, וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים וַיִּתֵּנָם
אֵלַי: (דברים ה, יט). אולם בחז"ל מצאנו תאורים רבים ושיטות
שונות על פרטים רבים מהאופן והצורה שבה נאמרו עשרת
הדברות. גם תרגום יונתן מוסיף בדיבור הראשון תיאור על
אופן אמירתם ומדבריו ניתן ללמוד פרטים רבים מהקולות
והמראות שהיו בסיני:

דְּבִירָא קְדָמָא כְּד הָוָה נָפִיק מִן פּוֹם קוֹדֶשָׁא יְחִי שְׁמִיָּה
מִבְּרָךְ, חֵי בְּזִיקִין וְחֵי בְּבִרְקִין וְחֵי בְּשִׁלְחוֹבִין. לְמַפְדִּי דִּינוֹר
מִן יְמִנִיה וְלְמַפְדִּי דְּאִישׁא מִן שְׁמַאלֶיהָ, פָּרַח וְטִיִּים בְּאוֹר
שְׁמִיָּא, וְחֹזֵר וּמִתְחַמֵּי עַל מִשִּׁירֵיהֶון דִּישְׁדָּאֵל, וְחֹזֵר
וּמִתְחַקֵּק עַל לִוְחֵי קִיּוּמָא, דְּהוּזִין וְחִיבִין בְּכַף יְדָיו דְּמִשְׁהָ,
וּמִתְהַפֵּיךְ בְּהוּן מִן סִטֵּר לְסִטֵּר. וּבְכֵן צִוּחַ וְאַמֵּר: עָמִי

התורה במעמד הר סיני מצאנו ב' דרכים. דרך אחת - שכל
התורה נכללה בעשרת הדברות, וכמו שכתב רש"י במקום
אחר: (שמות כד, יב)

כֹּל שֶׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת בְּכָלל עֶשְׂרֵת
הַדְּבָרֹת הֵן. וּרְבִינוּ סַעְדִּיהָ פִּירֵשׁ בְּאַזְהָרוֹת שִׁיסָד,
לְכָל דְּבוֹר וּדְבוֹר מִצְוֹת הַתְּלוּיֹת בּוֹ.

ודרך נוספת, שכל התורה היתה כתובה בפועל בין עשרת
הדברות. וכדאיתא במדרש:

דְּבַר אַחֵר, 'מִלְּאָה קִטְרֹת' - שְׁפִין כָּל דְּבוֹר וְדְבוֹר
שְׁהָיוּ כְּתוּבִים בְּלוֹחוֹת, פְּרָשִׁיזְיָהּ וְדִקְדוּקִיהָ שֶׁל
תּוֹרָה הִיוּ כְּתוּבִים. וְאַתִּיא כְּהִיא דְּאָמַר חֲנֻנִיהּ בֵּין
אַחֵי רַבִּי יְהוֹשֻעַ, 'יְדִיו גְּלִילִי זָהָב' - אֵלֶּה שְׁנֵי לַוְחוֹת
הַבְּרִית שֶׁכְּתוּב עֲלֵיהֶן: (שמות לא, יח; דברים ט, י) 'כְּתוּבִים
בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים'. 'גְּלִילִי זָהָב' - מָה הַגְּלִים הִלְלוּ בֵּין גֵּל
גָּדוֹל לְגֵל גָּדוֹל גְּלִים קִטְנִים, כֶּךָ בֵּין כָּל דְּבוֹר וְדְבוֹר,
פְּרָשִׁיזְיָהּ שֶׁל תּוֹרָה הִיוּ כְּתוּבִים וְדִקְדוּקִיהָ. (במדבר
רבה יג, טז)¹¹

מדברי תרגום יונתן שכתב 'שקבלו את התורה עם עשרת
הדברות', ולא להיפך - 'שקבלו את עשרת הדברות עם כל
התורה', משמע שסבר כהאופן של המדרש שכל התורה
היתה כתובה בין הדברות, ולא כדברי רש"י שכל התורה
נכללה בעשרת הדברות, כי אם היה סבור כרש"י היה לו
לכתוב 'קבלו את התורה עם עשרת הדברות'.

מִקְבְּלוֹ מִיָּמִינוֹ וְחֻקָּקוֹ עַל הַלֹּחֹת... וְרַבְּנֵי אֱמֻרִין...
הַדְּבֹר הָיָה יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִיָּמִינוֹ
לִיָּמִינוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְחוֹזֵר וְעוֹקֵף אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל
שְׁמוֹנֶה עָשָׂר מִלּוֹ עַל שְׁמוֹנֶה עָשָׂר מִלּוֹ. וְחוֹזֵר וּמְקִיף
מִיָּמִינוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִיָּמִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִקְבְּלוֹ מִיָּמִינוֹ וְחֻקָּקוֹ עַל הַלֹּחֹת...
(שה"ש רבה א, ב ב)

הלוחות ירדו ללא הדברות. והדברות נחקקו במעמד הר סיני

ג. בתרגום יונתן התבאר שהדיבר היה חוזר ונחקק על
הלוחות, כלומר שהלוחות לא ירדו חקוקים בדברות
אלא נחקקו במעמד הר סיני באמצעות הדברות עצמם.
וכמשמעות הפסוק בפרשת ואתחנן (דברים ד, יג): "וַיִּגְדֶּל לָכֶם
אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂת הַדְּבָרִים, וַיִּכְתְּבֵם
עַל שְׁנֵי לְחוֹת אֲבָנִים". הרי שראשית נאמרו הדברות לבני
ורק לאחר מכן נחקקו על הלוחות.

וכך מבואר גם במדרש:

אָמַר רַבִּי פְּרָכְיָה שָׁנָה לִי רַבִּי חֵלְבֹה, הַדְּבֹר עֲצֻמוֹ הָיָה
נִחְקָק מֵאֲלֵינוּ, וְכָשֶׁהוּא נִחְקָק הוֹלֵךְ קוֹלוֹ מִסּוּף הָעוֹלָם
וְעַד סוּפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'קוֹל ה' חָצַב לְהָבוֹת אֵשׁ'. (שה"ש
רבה א, ב ב)

לדעת המהרש"א (שהובא לעיל) כך נאמר אף בגמ' (שבת קה).
לשיטת רבנן הסוברים ש'אנכי' ראשי תיבות: אמירה נעימה
כתיבה יהיבה. וכוונת דבריהם ביאר המהרש"א, להרחיק
את ההגשמה הנדמית מלשון הכתוב: (שמות לא, יח) "וַיִּתֵּן אֶל
מֹשֶׁה כָּכֹל לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינִי, שְׁנֵי לְחוֹת הָעֵדֻת, לְחוֹת אֶבֶן
כְּתָבִים בְּאֶצְבָּע אֱלֹקִים", שמשמע שהלוחות נכתבו כביכול
'באצבעו של הקב"ה', ולעולם מקרא זה נכתב רק כדי לסבר
את האוזן, אך אופן כתיבת הלוחות היה באמצעות 'האמירה
הנעימה היוצאת מפי הגבורה' שהיא נכתבה בלוחות מעצמה'.
וכדברי תרגום יונתן.

משה רבנו החזיק את הלוחות בידיו – היכן עמד?

ד. בתרגום יונתן מבואר שהדיבור היה נחקק על הלוחות
אשר היו בידיו של משה, ולכאורה משמע שמה עמד
עמם בראש ההר – שהוא מקום הלוחות, מאידך בפסוק
נאמר (שמות יט, כה): "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם" ותיכף

בני ישראל, אָנָּה הוּא אֱלֹהֵכֶם דִּי פְּרָקִית וְאַפִּיקִית יִתְכוֹן
פְּרִיקִין, מִן אֶרְעָא דְּמִצְרָאִי, מִבֵּית שְׁעָבוֹד עֲבָדִיא:

[דיבור ראשון, כאשר היה יוצא מפה קודשו – יהא שמו
מבורך, בזיקים וכברקים וכשלהבות אש, לפיד אש
מימינו ולפיד אש משמאלו, פורח וטס באויר השמים,
וחוזר ונראה על מחנות ישראל, וחוזר ונחקק על לוחות
הברית שהיו נתונים בכף ידיו של משה ומתהפך בהם
מצד לצד. ואז קרא ואמר: 'עמי בני ישראל, אני הוא ה'
אלוקיכם, אשר שחררתי והוצאתי אתכם גאולים מארץ
מצרים, מבית שעבוד עבדים'].

מתרגום יונתן עולים כמה חידושים:

רק ב' הדברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה

א. תרגום יונתן מקדים בדיבר זו וכן בדיבר השני (ראה פסוק
הבא). שהדיבר היה יוצא מפי ה' – יהא שמו מבורך. אך בשאר
הדברות לא הזכיר זאת, וכדברי חז"ל (מכות כד. הוריות ח). שרק
"אנכי" "ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום, אך יתר הדברות
נשמעו לבני ישראל מפיו של משה רבנו¹².

חידוש זה הוא דלא כשיטת הרמב"ן (שמות כ, ז) שאף בשאר
הדברות שמעו את קול ה', אך בשונה מב' הדברות הראשונות
בהם הבינו את הנאמר, ביתר הדברות לא הבינו את הנאמר
ומשה פירש להם. (ועיין בשל"ה מסכת שבועות לט)

ויתכן שדעת תרגום יונתן כשיטת הרמב"ם (הובא ברבנו בחיי
שמות כ, א) ששאר הדברות 'לא שמעו ישראל כלל מפי ה',
והיו מקובלות להם מצד נבואתו¹³.

הדברה טסה והקיפה את המחנה

ב. עוד מבואר בתרגום יונתן שהדיבר היה טס באויר וחוזר
ונראה על מחנה ישראל. דבר זה מבואר אף במדרש (שה"ש
רבה א, ב ב). ונחלקו שם מאיזה כיוון הדיבר הקיף את מחנה
ישראל:

"...וְכִיצַד הָיָה הַדְּבֹר יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא...
רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי אָמַר, מְלִיץ שֶׁהָיָה הַדְּבֹר יוֹצֵא
מִיָּמִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשִׁמְאֵל שֶׁל יִשְׂרָאֵל,
וְחוֹזֵר וְעוֹקֵף אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנֶה עָשָׂר מִלּוֹ עַל
שְׁמוֹנֶה עָשָׂר מִלּוֹ. וְחוֹזֵר וּמְקִיף מִיָּמִינוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל
לְשִׁמְאֵל שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

12. וכ"ה במדרש (שה"ש רבה א, ב ב), עה"פ "ישקני מנשיקות פיהו" – ולא כל נשיקות פיהו עיי"ש. עיין עוד בפירוש האוה"ח כאן שדייק זאת אף מנוסח הדברות, שב'
הדברות הראשונות נאמרו בגוף ראשון: 'אנכי ה' אלוקיך', 'אשר הוצאתיך', וכן לא יהיה לך... 'על פני'. ואילו יתר הדברות נאמרו בגוף שלישי: 'את שם ה' אלוקיך',
'לא ינקה ה'', 'כי ששת ימים עשה ה''. עיי"ש.

13. עיי"ש ששיטת הרמב"ם שמה שמע את כל הדברות בחיתוך אותיות והשמיע לישראל. ואילו ישראל שמעו את ב' הדברות הראשונות בלא חיתוך אותיות. ועיין
באוה"ח (שמות כ, ז) שסבור שיתר הדברות נאמרו ע"י מלאך ולא ע"י משה, אלא שאף קולו של משה נשמע בהר.

לוחות העדות

מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות?

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכֹלְתּוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ
בְּהָר סִינַי שְׁנֵי לוחות הָעֵדוּת לוחות
אֲבֵן כְּתֻבִּים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים:
(שמות לא, יח)

כהשלמה לפלאות שראו בני ישראל באופן חקיקת הדברות על גבי הלוחות, בשעת מתן תורה, ראוי להתבונן מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות שעמדו בהר סיני? האם מחומר שקל לחקוק בו? ומנין נלקח חומר זה? והנה בתורה נאמר שהלוחות היו 'לוחות אבן' ואבן היא קשה לחקיקה, אלא שעדיין יש הבדל ברמת הקושי של סוגי האבנים, ויש לידע מאיזה סוג אבן נעשו הלוחות?

בתרגום יונתן מתבאר הדבר:

וַיְהִי לְמֹשֶׁה כַּד פָּסַק לְמַלְלָא עֲמִינָה בְּטוֹוֹדָא דְּסִינַי,
תְּרִין לוחות סְהִדוּתָא, לוחות דְּאֲבָן סְפִירִינִין מְכֻבָּדִים יְקָרָא,
מְתַקְלָהוֹן אֲרִבְעִין סָאִין, כְּתִיבִין בְּאֶצְבָּעָא דִּי:

[וַיִּתֵּן לְמֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר פָּסַק לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהָר סִינַי, שְׁנֵי לוחות
הָעֵדוּת, לוחות של אבן ספיר מְכֻבָּדִים הַכְּבוֹד, מְשֻׁקְלִים
אַרְבָּעִים סָאִין, כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים].

מבואר בתרגום יונתן שבניגוד ללוחות השניות שאמר הקב"ה למשה "פסל לך", ונעשו מחומרים הנמצאים כאן בארץ, הלוחות הראשונות נעשו מאבן ספיר של כסא הכבוד.

כך גם פירש תרגום יונתן את הפסוק בפרשת וזאת הברכה (דברים לד, יב): 'וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלְכָל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל'. שהמורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, הוא מה ששבר את הלוחות אשר היו

התחיל הדיבור. ובחז"ל איתא שכך היה רצון ה' שמשה לא יהיה בראש ההר בשעת הדברות (ואמנם וודאי היה על ההר כפי שנצטוו 'ועלית', אך לא בראשו) וכדאיתא במדרש רבה (שמות פכ"ח) מובא בהערה¹⁴. וכן בפרקי דר"א (פמ"א):

אמר הקב"ה ירד משה אל המחנה, ואחר כך אני משמיע
תורתי לישראל, שלא יהיו אומרים משה מדבר עמנו
מתוך העגן.

מדבריהם עולה שרק לאחר שמשה ירד, השמיע הקב"ה את הדברות, ונמצא הכרח שמשה לא עמד בראש ההר. וצ"ב א"כ הכיצד בתרגום יונתן מבואר שהחזיק את הלוחות? ומוכח שתרגום יונתן חלק על דברי הפרקי דר"א והמדרש הנ"ל, וס"ל שמשה רבנו חזר ועלה לראש ההר, ועמד שם בעת שנאמרו הדברות והחזיק בידי את הלוחות שהדיבור נחקק עליהם.

יש שהתקשו לפ"ז שמשה עמד בראש ההר, הכיצד שמע משה את קריאת העם 'דבר עמנו אתה ונשמעה', הלא לא היה סמוך לישראל?¹⁵

משפט הפתיח שקדם לדברות

ה. עוד עולה מדברי תרגום יונתן, שהדיבר לא נאמר ישירות אלא היה לו משפט פתיח - "עמי בני ישראל".

תרגום יונתן מוסיף הקדמה זו לכל עשרת הדברות, וזה משלים את מה שפירש קודם, שהדברות נאמרו מפי ה' - בקול נעים ומשובח ונעימה מתוקה, וכאן מתווסף שאף הנימה בה נאמרו הדברות היתה נימה של פניה וחביבות - "עמי בני ישראל".¹⁶

וכך אמרו במדרש עשרת הדברות:

...והקול פורח באויר השמים ואומר, עמי עמי
בית ישראל, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים... (מדרש עשרת הדברות - דבור ראשון)

14. וכך איתא במדרש רבה (שמות פכ"ח): "וַיִּשָּׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה', אוֹתָהּ שָׁעָה בִּקְשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה וּלְדַבֵּר עִמָּהֶם, וְהָיָה מֹשֶׁה עוֹמֵד. אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַה אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי מֹשֶׁה. אֲמַר רַבִּי לִי מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁבִקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת אוֹפִימְשֻׁטָּא חוּץ מִדַּעְתּוֹ שֶׁל אֶפְרָכֹס, אֲמַר לוֹ עֲשֵׂה דָבָר פְּלוּנִי, אֲמַר לוֹ, כָּבֹד נִעֲשִׂית. שׁוּב אֲמַר לוֹ, לֵךְ קְרָא לְפָלוּנִי סִינְקְלִיטְקוֹס וְיָבֵא עִמָּךְ, עַד שֶׁהוּא הוֹלֵךְ עֲשֵׂה הַמֶּלֶךְ מַה שֶׁבִּקֵּשׁ. כִּף בִּקְשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן עֶשֶׂר דְּבָרוֹת, הֵיכָא מֹשֶׁה עוֹמֵד מִצְדוֹ, אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי גוֹלָה לָהֶם אֶת הַרְקִיעַ וְאוֹמֵר (שמות כ, ב): אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ. הֵם אוֹמְרִים, מִי אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹ מֹשֶׁה, אֵלָּא יֵרֵד מֹשֶׁה וְאַחֵר כִּף אֲנִי אוֹמֵר: אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ. כִּף אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה (שמות יט, י): לֵךְ אֶל הָעָם וְקַדְשֵׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שְׂמֹלֶתְכֶם, אֲמַר לוֹ כָּבֹד הַקְּדוֹשֶׁתִּים, שְׁנַאֲמַר (שמות יט, כג): כִּי אֶתָּה הַעֲדָתָה בְּנֵי לֵאמֹר וגו'. אֲמַר לוֹ (שמות יט, כד): לֵךְ רֵד וְעַלִּיתָ אִתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, עַד שֶׁמֹּשֶׁה יוֹרֵד, נִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנַאֲמַר (שמות יט, כה): וַיֵּרֵד מֹשֶׁה אֶל הָעָם, מִיָּד (שמות כ, א): וַיֵּדַבֵּר אֱלֹהִים".

15. קושיא זו היא רק לשיטה שבני ישראל אמרו זאת לאחר ב' הדברות הראשונות. אך לשיטת רבנן שבנ"י בקשו זאת רק לאחר עשרת הדברות, וכסדר שנכתב בתורה (שה"ש רבה א) לא קשה כלל.

16. בתרגומו על התורה ישנם עוד מצוות בהם מוסיף ת"י הקדמה זו, ולא נתברר מדוע דווקא במצוות מסוימות אלו הוסיף הקדמה זו.

מִשֶּׁה יִדְבֹר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל

באיזה צליל ובאיזו נעימה, נשמע קול ה'
בהר סיני?

וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד
מִשֶּׁה יִדְבֹר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל:
(שמות יט, כ)

פסוק זה נאמר עוד לפני שנקרא משה לעלות אל ההר, שם ציווהו השם לרדת ולהזהיר שוב את בני ישראל לבל יתקרבו לעלות אל ההר. ורק לאחר מכן התורה מתארת את סדר עשרת הדברות שנאמרו בסיני. ונחלקו המפרשים בביאור מקרא זה, מהו 'מִשֶּׁה יִדְבֹר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל', איזה דיבור דיבר משה שעליו ענהו ה' בקול? ונאמר בזה כמה פירושים: רש"י מפרש בשם המכילתא שפסוק זה מדבר על שמונת הדברות שנשמעו לישראל מפיו של משה. וכדברי חז"ל שרק ב' הדברות הראשונות 'אנכי ולא יהיה לך' שמעו ישראל מפי הגבורה. וזהו 'והאלוקים יענונו בקול' שמשה היה משמיע את הדברות 'והקדוש ברוך הוא מסייעו לתת בו כח, להיות קולו מגביר ונשמע'. (וכן משמע בברכות מה. לפירוש הר"ף שבתוס' שם).

אולם כבר עמד הרמב"ן, שעל דרך הפשט 'הכתוב לא ידבר עדיין בעשרת הדברות', ולכן מפרש שפסוק זה מדבר על הדברים שאמר ה' למשה אחר שעלה אל ראש ההר (בפסוק הבא) וציווהו להזהיר את בני ישראל שוב לא להתקרב להר, ובני ישראל שמעו את קולות דיבור ה' עם משה אך לא הבינו את הנאמר, ומשה ירד והגיד להם. וזהו 'משה ידבר' שמשה ציווה לבני ישראל (מראש ההר) את אשר יעשו¹⁷ וה' יענהו בקול - הוראות נוספות.¹⁸

ה'אור החיים' מפרש, שמשה עמד תחת ההר ואמר 'דברי שיר ושבח כמקבל פני מלך הגדול ברוך הוא', וזהו 'משה ידבר'. והאלוקים ענהו בקול השופר באופן שנראה כמתרצה מדבריו. או שענהו 'בקול גדול', בעבור ישמע העם בדברו עמו שבזה יצדיקו נבואתו.

בתרגום יונתן נראה שפירש כרש"י,¹⁹ שפסוק זה אמור על

כבדות ביותר, מפני שהיו עשויות מאבן ספיר ויון ומשקלם היה ארבעים סאה. וכן כתב גם בתחילת פרשת ואתחנן (דברים ד, יג).

מאידך בתרגום יונתן בהמשך פרשת ואתחנן (דברים ה, יט) כתב, שהלוחות הראשונות היו מאבן שִׁישׁ: וכך מתרגם את הנאמר - 'וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים וַיִּתֵּנָם אֵלַי':

וְהָיָה קוֹל דְּבִירָא מְתַפְּתִיב עַל תְּרִין לוחֵי מַרְמִידִין.
וַיִּהְיֶינָה לִי. [וְהָיָה קוֹל הַדְּבָרוֹת נִכְתָּב עַל שְׁנֵי לוחֹת שִׁישׁ. ויִתְּנָם לִי].

'לוחֵי מַרְמִידִין' פירושו לוחות שִׁישׁ. וצ"ע שכאן סתר משנתו בכל המקומות הנ"ל שכתב שהלוחות היו מאבן ספיר. וצ"ע. מקור לכך שהלוחות היו מאבן ספיר מכסא הכבוד, מצאנו גם במדרשים:

לוחות אבן - אמרו רז"ל מכסא הכבוד נחתכו והם ספיר, וכן הוא אומר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר" (שמות כד, י) ואומר: "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יחזקאל א, כו) (מדרש לקח טוב)

ושני לוחות העדות ביזו - בא וראה כמה גדול כוחו של משה, אמר ר' יהודה הלוחות משקל ארבעים סאה היו ושל סנפירינן היו, והיו נמשכים על ידו כדבר קל. (תנחומא ס"ו כו)

17. פרט זה בביאור 'משה ידבר' לשיטת הרמב"ן צ"ב דהלא ה' ציווהו 'ירד העד' שירד ויאמר, וברמב"ן מבואר שאת ההוראות האלו הורה משה מראש ההר. וצ"ע.
18. פירוש נוסף ראה באב"ע, שמשה עמד תחת ההר ושאל דברים מה, והכתוב לא גילה מה שאל, וה' ענהו בקול שהיה משה שומעו למרות הרעש הגדול מקול השופר שהלך ונחזק, ושמע משה משום שנשמטו היתה דבוקה בה'. וסופם של הדברים שדיבר עמו ה', הם קריאת ה' למשה לעלות אל ראש ההר האמורה בפסוק הבא.
19. אף שהיה מקום להבין כפירוש האוה"ח הנ"ל שמשה אמר דברי שיר ושבח לפני ה' ועל כך נענה באמירה נעימה, מ"מ ממה שמוסיף את ענין האמירה הנעימה

חבל גביאים, וכן לאלישע, וכן לדוד, וכן להימן, וכן לאסף וידותון.

וכן החזקוני, בהקדמתו לפירושו על התורה כתב, שבחלומי שמע את עשרת הדברות נאמרים **בנעימת קול**:

והוא פתרון חלומי בנפשי נשבעתי - אני חזקיה כי בחלומי שמעתי. קול אלוהים מדבר עשרת הדברים - **בנעים קול דממה לארץ ולדרים**.

לֹא תִרְצֶחַ: לֹא תִנָּאֵף: לֹא תִגְנֹב

האופן המיוחד שבו נאמרו חמשת הדברות המצוות על 'בין אדם לחבירו'

לֹא תִרְצֶחַ: לֹא תִנָּאֵף: לֹא תִגְנֹב:
לֹא תַעֲנֶה בְרֵעְךָ עַד שֶׁקֶר: לֹא
תַחֲמַד בֵּית רֵעֶךָ לֹא תַחֲמַד אִשְׁתִּי
רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹרֹוֹ וְחֲמֹרֹוֹ
וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: (שמות כ, יג)

בתורה לא נתפרש הבדל כל שהוא בין אופן אמירת חמשת הדברות הראשונות העוסקות במצוות שבין אדם למקום לחמשת הדברות השניות העוסקות במצוות של בין אדם לחבירו. אולם בתרגום יונתן מצינו חילוק מעניין.

תרגום יונתן מפרט בכל דיבר ודיבר מחמשת הדברות של בנ"א לחבירו, אזהרה בנוסח המזהיר **מלעבור את העבירה, ומלהתחבר או להשתתף עם עושיה, כדי שלא יקומו הבנים וילמדו לעשות כך מהאבות**, ובכל עבירה ועבירה מפרט תרגום יונתן את החורבן הבא לעולם מעוון זה²¹. ולדוגמא הבאנו את תרגומו על 'לא תרצח':

הדברות שנשמעו מפיו של משה, ומוסיף בדבריו ידיעה נפלאה, אודות הנעימה והצליל שבה נשמעו עשרת הדברות:

וְהָיָה קוֹל שׁוֹפָרָא אֲזִיל וְתִקְוִיף לְחָדָא, מִשָּׁה הָיָה מְמַלִּיל וּמִן קֶדֶם יְיָ הָיָה מִתְעַנֵּי בְּקוֹל נְעִים וּמִשׁוּבָּח וְנְעִימָתָא חֲלִיא:

[והיה קול השופר הולך וחזק מאוד, משה מדבר ומלפני ה' היה נענה בקול נעים ומשובח, ונעימה מתוקה].

תרגום יונתן מוסיף שהקול שיצא מלפני ה' היה **נעים ומשובח, ונשמע בנעימה מתוקה**.

וכך נאמר בגמ' (שבת קה.) שלדעת רבנן, ראשי התיבות של המילה הראשונה בעשרת הדברות, 'אנכי', הם: אמירה נעימה כתיבה יהיבה. כלומר **האמירה הנעימה** היוצאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעצמה. (מהרש"א שם וכדברי תרגום יונתן - שמות כ, ב)²⁰.

וכך אמרו במכילתא:

ומה ת"ל משה ידבר, אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה, והיה הקב"ה מסייעו בקולו, **ובנעימה שהיה משה שומע, בו היה משמיע את ישראל**, לכך נאמר משה ידבר והאלהים יענגו בקול. (מכילתא יט, כ)

ניגון עשרת הדברות

וראה מה שכתב הרוקח (בפירושו עה"ת פרשת ואתחנן) אודות הניגון והנעימה שנאמרו בה עשרת הדברות:

משה לימד לישראל **ניגון עשרת הדברות כמו שידעו יעקב**, זהו 'כה תאמר לבית יעקב', 'י דברות, עקב תיבות, שיש בעשרת הדברות. וכן דוד ידע באיזה נעימת קול נאמרו, לכך אחר שירתו אמר: 'משיח אלוהי יעקב ונעים זמירות ישראל'. אמר דוד מי הגיד לי הניגון, 'רוח ה' דיבר בי ומלתי על לשוני' והנביאים היו מנגנים באותם נגונים ומתנבאים, וכן

שמוזכר בחז"ל על הדיברות עצמם, מסתבר שכוונתו כרש"י.
20. ב'פירוש יונתן' כ' שתרגום יונתן למד זאת מהלשון "בקול" שמשמעותו "הקול הידוע" והוא "קול ה' בהדר".
21. להלן פירוט החורבנות הבאות מחמת חמשת האלוים של בנ"א לחבירו - שהובאו בתרגום יונתן:
בעוון רציחה, חרב באה לעולם - מידה כנגד מידה. ובתנא דבי אליהו (רבא פכ"ו): "לא תרצח אם קיימתם אתם אותו, נתקיים בכם: 'וחרב לא תעבור בארצכם', עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם: 'והריקותי אחריכם חרב'".
בעוון הנואפים, דבר יוצא על העולם - כדאיתא במדרש (ב"ר כו, ה) על דור המבול "בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיה באה לעולם והורגת טובים ורעים".
בעוון הגנבים, רעב יוצא על העולם - כדאיתא בשבת לב: 'בעוון גזל הגובאי עולה, והרעב הווה'. (ואע"פ שבסנהדרין פו. פירשו זאת על גונב נפשות, מ"מ עיין באב"ע ובספורנו כאן שדבר הלמד מעניינו אף לגונב ממון).
בעוון עדי שקר, העננים מסתלקים ומטר לא יורד ובצורת באה לעולם - כמו שאמרו חז"ל (בסנהדרין כט.) שבשביל מעיד עדות שקר הגשמים נעצרים, ואף אם נתקשרו השמים בעבים להוריד גשמים אין הגשם בא. (עיי"ש ברש"י)
בעוון החמדה, המלכות מתגרה בנכסיהם של בני אדם ועשירים נעשים עניים - הוא מידה כנגד מידה שחומדים ממון של הזולת, אף המלכות חומדת את ממוןם.
וגלות באה לעולם - בפסיקתא רבתי (פכ"ד): לא גלו ישראל עד שעברו על הפסוק (מיכה ב, ב) "וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו".

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלָת

מה ראו בקולות? והאם יש קשר בין הקולות
ללפידים? באיזה עוצמה נשמעו הקולות?
וכיצד יתכן שתהיה עוצמה אחת שנעימה
לכולם - ילדים כזקנים יחדיו?

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלָת וְאֵת
הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֵת
הַדָּד עֲשֵׂן וַיֵּדָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ
מִדָּחֶק: (שמות כ, טו)

אחד מהפלאות שהיו במעמד הר סיני הוא שבני ישראל ראו דברים שלא ניתנים להיראות וכנאמר בפסוק: 'וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלָת, וְאֵת הַלְפִידִם', ובפשטות מבואר שבני ישראל ראו את הקולות של עשרת הדברות, ואילו ה'לפידים' הם לפידי האש שבערו בהר אך לא היו קשורים לקולות. וכך מפרש רש"י: 'רואים את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר'. והיינו עצם מה שראו את הקולות הוא פליאה שלא ניתן לראות במקום אחר.

אולם תרגום יונתן מפרש שראו בקולות דבר נוסף מלבד עצם הקול, וגם מקשר בין הקולות ללפידים:

וְכָל עָמָא חֲמִיין ית קלִיִּיא חִיד הוּז מִתְהַפְּכִין בְּשִׁמְעֵהוּן
דְּכָל חַד וְחַד. וְחִיד הוּז נִפְקִין מִן גֹּז בְּעוֹדִיא. וְיֵת קָל
שׁוֹפָרָא חִיד הוּז מְחִי מִיֵּתִיא וְיֵת טוֹרָא תְּנִין וְחִמּוֹן כָּל
עָמָא וְדָתְעוּ וְקִמּוּ תְּרִיסַר מִלִּין מִדְּחִיק:

[וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלָת, אִיךְ הִיוּ מִתְהַפְּכִים בְּאֻזְנֵיהֶם
שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְאִיךְ הִיוּ יוֹצְאִים מִתּוֹךְ הַלְפִידִים, וְאֵת
קוֹל הַשּׁוֹפָר אִיךְ הִיָּה מְחִיָּה מִתֵּים, וְאֵת הַדָּד עֲשֵׂן, וְדָא כָּל
הָעָם וְנִסּוּגוּ וְעִמְדוּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי מִלִּים מִדְּחִיק].

תרגום יונתן מפרש שראו כיצד היו הקולות מתהפכים באוזניהם של כל אחד ואחד. ודבריו מתפרשים לב' פנים:

א. יתכן שכוונתו שראו איך כל אחד ואחד שומע לפי כוחו שיכול לשמוע. ולא היו הקולות נשמעים לכולם בעוצמה אחידה שמה שנסבל על ידי אחד קשה לסבול ע"י אחר. ואמנם באוזני כולם נשמעו הקולות ב'קול גדול' וכלשון המקרא, אך ברמת הסבל שמסוגל כל אחד לסבול, הזקנים לפי כוחם והצעירים לפי כוחם. (וראו זאת כולם מגוף הדבר שהיה הקול נסבל אצל כולם) וכמו שאמרו במדרש:

עמי בני ישראל, לא תהיון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנשתהון דישראל עם קטולין ולא יקומון בנכיון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למחוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא:

[עמי בני ישראל, לא תהיו רוצחים, לא חברים ולא שותפים עם רוצחים, ולא ייראה בכנסיותיהם של ישראל עם רוצחים, שלא יקומו בניכם אחריכם וילמדו גם הם להיות עם רוצחים. כי בעוונות הרוצחים חרב באה לעולם].

תרגום יונתן על דיבר זו וכן בכל חמשת הדיברות של בן אדם לחבירו, מוסיף אותן אזהרות. מלבד גוף האזהרה שלא יעשו את מעשי ההשחתה בעצמם, הוזהרו עוד שלא יתחברו ולא ישתתפו ולא יתראו בחברת אלו האנשים, בכדי שהבנים לא ילמדו אלו ההשחתות מהאבות, ודבר זה אומר דרשני.

ב'נושא כלי יהונתן' ביאר זאת, שעבירות אלו שכולם שחיתות של בנ"א לחבירו, הן עפ"י רוב נעשות ע"י ההתחברות עם חברה רעה, ואלמלא כן - יתכן שלא היו נעשות, ולכן כללה האזהרה את כל הגורמים המביאים להשחתות אלו.

דוגמא לדבר שמעון ולוי שזממו להרוג את יוסף, (בראשית מט, ה) כנאמר: "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם... כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" ושור - זה יוסף. ומברכתו של יעקב אבינו להם, למדנו שחברותם היא שגרמה להם זממה זו. ולכן גזר שיפרדו זה מזה ולא יהיו כאגודה אחת (שם, ז): "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", כי ההתחברות והשותפות שלהם הביאו את הרצון להרוג את יוסף.

וכן היה בחטא הזנות במעשה זמרי, שהשתתפו לזנות ונפלו כ"ד אלפים מישראל. וכן בפילגש בגבעה שהיה שותפות ובגלל אותו מעשה כמעט נשמד שבט מישראל.

ומה שכתב תרגום יונתן 'כדי שלא ילמדו הבנים מאבותיהם', ביאורו כי הבנים אווזים מעשי אבותיהם. ודוגמא לזה היה אצל אליפז שבא להרוג את יעקב במצות עשיו אביו. ועמלק בנו של אליפז רדף אחרי ישראל ביציאתם מצרים, מפני המריבה של עשיו עם יעקב, (עיין בתרגום יונתן שמות יז, ח).

ומתבאר מתרגום יונתן שאלו הדברות לא די במה שהאדם הפרטי ימנע מלעשות כן אלא הן מקיפות גם את הדורות הבאים, שעל האדם מוטל שאף בניו לא יחטאו בחטאים אלו, ולכל אחד ואחד אחריות שלא יבוא מצב שיווצר חלילה עם רוצחים ועם גנבים וכו'. ומאידך שמירת אלו הציוויים בכוחה להציל את העם מרעות רבות: חרב, דבר, רעב, בצורת, עניות וגלות.

כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ

ממה יראו בני ישראל כשביקשו 'דבר אתה
עמנו ונשמעה',
מהקולות? או מהאש?

אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין יְיָ וּבֵינֵיכֶם בְּעֵת
הַהוּא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר יְיָ כִּי
יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עָלִיתֶם
בְּדָר לְאָמֹר: (דברים ה, ה)

בפרשת ואתחנן חזר משה באזני בני ישראל על מה שאירע
במעמד קבלת התורה: (דברים ה, כ-כב) 'וַיְהִי כְּשִׁמְעֶכֶם אֶת
הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָרָר בָּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רָאשֵׁי
שְׁבִטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם: וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ
וְאֶת גְּדֻלּוֹ וְאֶת קִלּוֹ שִׁמְעָנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ...: וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי
תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסָּפִים אֲנַחְנוּ לְשִׁמֵּעַ אֶת קוֹל
יְיָ אֱלֹהֵינוּ עוֹד וּנְמַתָּנוּ. קָרַב אֲתָה וּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְאֶת תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר יִדְבֹר יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ
וּשְׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ.

בקשה זו התקבלה ואכן איתא בחז"ל ששמונה מהדברות
נשמעו מפיו של משה. ויש לידע ממה יראו בני ישראל
עד שאמרו שאם ימשיכו לשמוע את קול ה' ימותו? האם
מהקולות עצמם או מהאש?

לכאורה משמעות הפסוק היא שבני ישראל יראו מהאש
עצמה, - 'אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין יְיָ וּבֵינֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת
דְּבַר יְיָ כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ' (דברים ה, ה), וכן: 'וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת
כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה' (דברים ה, כא). אך מאידך צ"ב אם יראו
מהאש, מה תועיל הבקשה ממשה להגיד להם את דבר ה'?
הלא האש תיוותר במקומה?
בתרגום יונתן מתבאר הדבר:

אֲנֵא הָיִית קָאִים בֵּין מִימָדָא דִּי וּבֵינֵיכוֹן, בְּעֵידָנָא הָהוּא
לְמִתְנִיא לְכוֹן יַת פְּתִגְמִיא דִּי, אָרוּם דְּחִלְתוֹן מִן קָדָם
קַל מִימָדָא (נ"א: מִן קַלְפוֹנִין דְּמִימָדָא) דִּי דְמִשְׁתַּמֵּעַ מִגֹּז
אִישְׁתָּא, וְלֹא סְלִיקְתוֹן בְּטוֹדָא בְּדִ אָמֹר:

[אני הייתי עומד בין מאמד ה' וביניכם, בזמן ההוא
לכם את דברי ה' כי יראתם מפני קול מאמד ה' (נ"א: מן
הקול הנעים של מאמד ה') הנשמע מתוך האש, ולא עליתם
בהר כאשר אמר]

...אָמַר לָהֶם: הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים, כִּי צַד, אֵלֶּיךָ הָיָה
כְּתוּב קוֹל ה' בְּכֹחוֹ, לֹא הָיָה הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד, אֲלֵא
(תהלים כט, ד): קוֹל ה' בְּכֹחַ, בְּכֹחַ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד,
הַבְּחוּרִים לְפָנֶי כָּחוֹן וְהַזְקֵנִים לְפָנֶי כָּחוֹן וְהַקְטָנִים לְפָנֶי כָּחוֹן.
(שמו"ר כט, א)

ב. עוד יתכן שכוונתו שהיו רואים כיצד הקולות מתעגלים
ונכנסים לאוזניהם. והיינו שלא רק שראו את עצם הקול אלא
ראו את מסלול הילוכו והתעגלותו אל תוך אוזניהם שהוא
פלא גדול ועצום. וכמו שמובא במדרש:

...והקב"ה נתן להם רשות שיהיו יכולים להסתכל
בכבודו, וזהו רואים בכבודו הקול שהיה הולך ומתעגל
אל אוזניהם... (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

תחית המתים במעמד הר סיני באמצעות טל תחיה או קול השופר?

ענין נוסף שמוזכר בתרגום יונתן, הוא שראו כיצד קול
השופר מחיה מתים. ואמנם עצם הדבר שבשעת מתן תורה
הוצרכו לתחית המתים, כבר איתא בחז"ל, אך בשינוי מדברי
תרגום יונתן. כי לדבריו קול השופר הוא שהחיה את המתים,
ובגמ' (שבת פח:) וכן במדרש אמרו שה' הוריד טל שהחיה את
המתים:

וז"ל הגמ' (שבת פח:): 'שכל דיבור ודיבור שיצא מפי
הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל, והוריד הקב"ה טל
שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם כדי שיוסיפו
לשמוע את דבריו'.

ובמדרש מובא: ...וכששמעו ישראל את הדבור יוצא
מפי הקב"ה חזרו לאחוריהם י"ב מילין ויצאה נשמתן,
שנאמר 'נפשי יצאה בדברו', חזרה התורה לפני
הקב"ה אמרה: 'רבונו של עולם למי נתתני לחיים או
למתים?' אמר לה הקב"ה: 'לחיים', אמרה לפניו: 'הנה
כולם מתים', אמר לה: 'אני בגללך אחיה אותם', מה
עשה הקב"ה? הוריד טל שעתיד להחיות בו המתים
לעתיד לבוא, שנא' 'גשם נדבות תניף אלהים נחלתך
ונלאה אתה כוננת'. (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

הֵן הָרָאנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ

מה היתה מדריגת ישראל בשעת מתן
תורה? ומיהו ה'אדם' אשר יכול לדבר עם ה'
ולחיות?

וְתֹאמְרוּ הֵן הָרָאנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת
כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ וְאֶת קְלוֹ שְׁמֵנוּ
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַזֶּה רָאִינוּ כִּי
יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי:
(דברים ה, כא)

בדברים שאמרו זקני ישראל למשה בשעה שביקשו שמשה
ישמיעם את דבר ה' ולא ישמעו עוד את קול ה'. ישנה פליאה,
מחד אמרו בני ישראל: "היום הזה ראינו כי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת
הָאָדָם וְחַי" – כלומר היום ראינו שאפשרי הדבר לדבר עם ה'
ולהיותו בחיים. ומאיך המשיכו ואמרו (בפסוק הבא ולאחריו)
"כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
כְּמֹנֵו וְיָחַי", וצ"ב האם ניתן לדבר עם ה' ולחיות, או לא?

על שאלה זו עמדו רבים מהמפרשים, ביניהם הגר"א (בספרו
'אדרת אליהו'), וביאר הגר"א שוודאי לא יתכן שאדם ידבר
עם ה' ויחיה, ומה שאמרו 'היום הזה ראינו' וכו' מדובר על
הדרגה הגבוהה מתוך ה' הדרגות שיש באדם והם: אדם, בן
אדם, איש, גבר, אנוש. והיינו שאכן בדרגת 'אדם' כמו שהיו
בני ישראל במעמד הר סיני לאחר ג' ימים שקדשו עצמם,
יכול לדבר עם ה' ולחיות. אך 'מי כל בשר אשר שמע קול
אלוקים' – הכוונה איזה בן אדם (שהוא בשר) יכול להיות פרוש
כל ימיו, כדי להיות בדרגה זו לשמוע ולסבול מאמר ה'. ולכן
אמרו למשה רבנו: 'קָרַב אֲתָהּ וְשָׁמַע', כי משה נשאר פרוש
כל ימיו וכמו שתרגם יונתן על הפסוק (דברים ה, כה): 'וְאֲתָהּ
פָּה עֹמֵד עַמְּדִי', 'ואתה פרוש מאשתך, מפני שבסנהדרין של
מעלה אתה עומד עמדי'.

בתרגום יונתן ישנה תוספת המבארת ענין זה:

וְאִמְרִיתוּן הָאֵל אֲחִמִּי יִתְּנוּ מִימְדָא דִּי אֱלֹהֵנָא, יֵת שְׂכִינֵת
יְקָרִיהּ וְיֵת רְבוּת תּוֹשְׁבְּחָתֶיהּ, וְיֵת קַל מִימְדִּיהּ שְׁמֵנָא

בתרגום יונתן מבואר שאכן בנ"י לא יראו מן האש עצמה,
אלא מן הקול הנשמע מתוך האש, ולכך ביקשו ממשה להגיד
להם את דבר ה' כי יראו מן קול ה'.

לנוסח האחר בתרגום יונתן נאמר בפסוק, שבני ישראל יראו
מן נעימת קול מאמר ה', ונוסף כאן שהדברות נאמרו בקול
נעים וכמפורש בתרגום יונתן (שמות יט, כ): "והיה קול השופר
הולך וחזק מאוד, משה מדבר ומלפני ה' היה נענה בקול נעים
ומשובח, ונעימה מתוקה".²²

אלא שקצת צ"ע אם הקול היה נעים מדוע כה יראו מפניו
עד שאמרו שהולכים הם למות? וכנראה צריך לחלק בין
נעימות הקול עצמו, לעוצמה שבה הוא נשמע שממנה יראו
בני ישראל. (והעוצמה אינה גובה הרעש שהוא כאמור היה כל אחד לפי
כוחו, אלא סוג הקול שנשמע בעוצמה כזו הטיל מורא אף שנסבל בשמיעתו)

וראה משי"כ הרמב"ן בגודל עוצמת הקול ששמעו בהר סיני:

וְחָרַד הָהָר עֲצָמוּ וְנִדְעָזַע (לעיל יט יח) כֹּאשֶׁר יַעֲשֶׂה
בְּרַעַשׁ הַנִּקְרָא 'זִלְזֵלָה' או יוֹתֵר מִכֵּן. וְכֵן כְּתוּב (תהלים
קיד ד) הַהָרִים רָקְדוּ כְּאִלִּים גְּבֻעוֹת כְּבִנֵּי צֶאֱן, וְאֵינָנוּ
מִשָּׁל, כֹּאשֶׁר אֵינָנוּ מִשָּׁל הֵים רֹאֵה וְיִנְס הִירְדֵּן יִסֵּב
לֵאחֹזֶר (שם ג), וְנִתְחַזַּק קוֹל הַשּׁוֹפֵר מֵאֵד ... (שמות יט, יט)

ומבואר ברמב"ן שמחמת הקול נחרדה הארץ וההרים רקדו
כאילים וגבעות כבני צאן כפשוטו וכמשמעו, ואינו משל!

יש להוסיף שהמתיקות שבנעימה זו, נשמעה גם כאשר שמעו
בני ישראל את הדברות מפיו של משה,²³ וכנאמר במכילתא:

וְמָה ת"ל מֹשֶׁה יְדַבֵּר, אֵלָּא מִלְּמַד שְׁתָּנָן הַקִּב"ה כַּח
וְגִבּוֹרָה בְּמֹשֶׁה, וְהִיָּה הַקִּב"ה מְסִייעוּ בְּקוֹלוֹ, וּבְנִיעִימָה
שֶׁהִיָּה מֹשֶׁה שׁוֹמֵעַ, בּוֹ הִיָּה מְשַׁמֵּעַ אֶת יִשְׂרָאֵל, לִכְךָ
נֹאמַר מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל. (מכילתא שמות
יט, כ)

22. וכך נאמר בגמ' (שבת קה). שלדעת רבנו, ראשי התיבות של המילה הראשונה בעשרת הדברות, 'אנכי', הם: אמירה נעימה כתיבה יהיבה. כלומר האמירה הנעימה
היוצאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעצמה. (מהרש"א שם וכדברי תרגום יונתן שהובא לעיל - שמות כ, ב).
23. וצ"ל שלא היה זה באותה עוצמה כפי אשר נשמע מפי ה' דאי כן מה הועילו במה ששמעו מפי משה.

נעשה ונשמע

מתני נאמרו. על מה נאמרו. ואימתי נתעטרו בכתרים

כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יי נַעֲשֶׂה

האם אמירת נעשה ונשמע היתה קודם
מתן תורה או לאחריו? על מה אמרו בנ"י
נעשה ונשמע על עצם קבלת התורה
או על דברי הברית? ואימתי קשרו
המלאכים לראשם את הכתרים, לפני
מתן תורה או אחרי?

וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵלַי אֶתְּהָ וְאֶתְּהָן
נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּמְתֵּי יִשְׂרָאֵל
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִדְּחָק... וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר
לָעָם אֶת כָּל דִּבְרֵי יי וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים
וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר יי נַעֲשֶׂה: (שמות כד, א-ג)

לאחר שתמה פרשת עשרת הדברות, (בסוף פרשת יתרו) מתואר
בתורה שה' ציווה את משה ציווים רבים: 'אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי
מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם לֹא תַעֲשֹׂן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף... וגו'
ולאחר מכן את כל פרשת 'ואלה המשפטים'. ובסוף פרשת
משפטים חזרה התורה למאורע של הר סיני, ואז מתואר
שמה נצטווה לעלות אל ה', וכשירד ציווה את בני ישראל
את כל החוקים והמשפטים, ואמרו כולם 'כל אשר דיבר ה'
נעשה', ואז היה מעמד כריתת הברית עם זבחים ועולות
וספר הברית.

ובמפרשים ישנה מבוכה גדולה אימתי התרחשו מאורעות
אלו שהחלו בעלית משה אל ה', האם פרשה זו נכתבה
במקומה וכל האמור בה קרה אכן **לאחר מתן תורה**. או ש'אין
מוקדם ומאוחר בתורה' וכל אירועים אלו היו **עוד קודם מתן
תורה**. למחלוקת זו יש השלכות רבות ומשמעותיות: אימתי

מגז אישתא. יומא הדין חמינא ארום ממלל יי עם בר נש
דרוח קדישא ביה ומתקיים:

[ותאמרו הן הראנו מאמר ה' אלוקינו את שכינת כבודו,
ואת גודל שבחו, ואת קול מאמרו שמענו מתוך האש.
היום הזה ראינו כי מדבר ה' את האדם שרוח הקודש בו
וחי].

מבואר בתרגום יונתן, שהיום הזה ראו בני ישראל כי ידבר
ה' עם אדם שיש בו רוח הקודש, וממילא מובן מה שאמרו
'כי מי כל בשר' דהיינו אדם פשוט בלי רוח"ק וודאי שלא
יוכל לדבר עם ה' ולחיות, אך אדם שיש בו רוח הקודש יוכל
לחיות. ויש לידע כלפי מי אמורים הדברים מי הוא אותו בעל
'רוח הקודש'?

ונאמרו בזה ב' פירוש. פירוש א' - **על בני ישראל עצמם**,
שבמעמד הר סיני נכנסה בהם רוח הקודש ולכן יכלו לשמוע
את דבר ה' ולחיות. כך פירש בעל ה'מעבר יבק' בדברי תרגום
יונתן (נדפס בספר דרשות הרב בעל מעבר יבק בדרוש לחג השבועות) וז"ל:
"שעל ידי אנכי ולא יהיה לך נעקר מהם רוח הטומאה ונכנס
בקרבת רוח הקודש, ולשעה היה ראוי אותו רוח הקודש
וחיותו ועקירת היצר הרע, אבל לא שתתמיד להם".

פירוש ב' - כלפי **משה רבנו** שהיה תמיד במצב של רוח
הקודש, והוא שמע את כל הדברות כולם מפי הגבורה. והוא
'האדם'²⁴ אשר בו רוח הקודש.²⁵ וכלפי משה רבנו אמרו 'היום
ראינו שאדם כמו משה רבינו יוכל לדבר עם ה' ולחיות'.

24. כדאיתא בגמ': (חולין קלט:.) שמה נרמז בפסוק (בראשית ו, ג) 'לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר, והיו ימיו מאה ועשרים שנה', בשג"ם בגימטריא משה.

25. כך פירש הברכת אברהם והביא כמה ספרים שפירשו כך ויש לזה סמך מהמדרש הגדול עיי"ש.

אינה תרגום לפירוש לשון המקרא, אלא חלק מההוספה של תרגום יונתן שבא להוסיף – מי אמר למשה עלה, ומשמע שהוסיף גם **מתי** אמר למשה לעלות, ולא **למתי** לעלות.

מתי ניתנו הכתרים, לפני הדברות או אחריהם?

בהמשך פרשה זו נאמר בפסוק: "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". ואיתא בחז"ל (שבת פח.) שבשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, ירדו ס' רבוא מלאכים, וקשרו כתרים לישראל, והמקובל הוא **שאמירת הנעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה**, ואכן כך עולה לפירוש רש"י הנ"ל, שכל הפרשה הזו נאמרה עוד קודם הדברות.

אך לשיטת המפרשים (הנ"ל) וכן לדברי תרגום יונתן שהפרשה כולה נאמרה לאחר מתן תורה נמצא שבני ישראל אמרו 'נעשה ונשמע' על כל דברי הברית, וא"כ **קיבלו את הכתרים באותה שעה לאחר מתן תורה**.²⁶

אולם במכילתא דרשב"י (משפטים כד, ז) נאמר להדיא **שנעשה ונשמע נאמרו קודם הדברות**:

וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: לִפִּי שֶׁהִקְדִּימוּ בְּתַחֲלִילָה עֲשִׂיהָ, אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה וְכִי אֶפְשֶׁר לַעֲשִׂיהָ בְּלֹא שְׂמִיעָה, שְׂמִיעָה מִבִּיָּאָה לִידֵי עֲשִׂיהָ, חֲזָרוּ וַאֲמָרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, נַעֲשֶׂה מֶה שֶׁנִּשְׁמָע מִלִּמֹּד שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם עֲשִׂיהָ וְשְׂמִיעָה קֹדֶם מִתֵּן תּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'אֲזַנִּים כְּרִית לִי עוֹלָה וְחֲטָאָה לֹא שְׂאֵלֶת אֵשׁ אִמְרַתִּי הִנֵּה בָאתִי בְּמַגִּילַת סֵפֶר כְּתוּב עָלָיָא'.²⁷

גם ה'אור החיים' כתב שאף שפשטות המקראות משמע כדברי המפרשים שפרשה זו נאמרה למשה אחר הדברות, מ"מ מהסוגיא בשבת (פח.) שם מבואר: 'בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, ירדו ס' רבוא מלאכים, וקשרו כתרים לישראל', **מוכח שהיה זה קודם מתן תורה**.

והנה מגוף הסוגיא (בשבת שם) צ"ב כיצד זה מוכח, דבגמ' לא מוזכר דבר על עיתוי מאורע זה. אכן מהתוס' שם (ד"ה כפה, וכן בתנחומא פרשת נח) **מוכח שהכתרים ניתנו קודם הדברות**, דהתוס' הקשו מ"ט נכפה ההר כגיגית, הלא כבר אמרו 'נעשה ונשמע', והסכימו לקבל מרצון. משמע שהיה פשוט לתוס' שאמירת נעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה וכשיטת רש"י הנ"ל. אך לתרגום יונתן והמפרשים הנ"ל נמצא שאמירת נעשה ונשמע והכתרים היו לאחר מתן תורה.

אמרו ישראל 'נעשה ונשמע' וממילא מתי קיבלו את הכתרים ועל מה אמרו 'נעשה ונשמע' האם על עצם ההזמנה לקבל את התורה או על 'דברי הברית' שהם כל הציווים שנצטווה משה בפרשת משפטים. וכדלהלן.

רש"י מפרש שפרשה זו נאמרה **קודם** עשרת הדברות ו**בד' בסיון נאמרה**. ולשיטתו ביאר את כל המקראות להלן בדרך זו.

אמנם האב"ע הרמב"ן והרשב"ם סבורים שמשמעות המקראות שפרשה זו נאמרה בו ביום **לאחר מתן תורה**, כלומר **בו' בסיון**. ולאחר שאמר להם את כל דברי הברית ופרשת 'ואלה המשפטים' וכו' השכים למחרת בבוקר **בז' בסיון**, והקריב זבחים וכתר עמהם את הברית. ועלה להר כמתואר בפסוקים להלן – וישכם משה בבוקר וכו'.

וכבר נחלקו בזה ב' דעות במכילתא, (מס' דבחודש ג – הובא ברמב"ן והאור"ח כאן) יש שאמרו שהיה **קודם מתן תורה בחמישי**, ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר, באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי ברבי יהודה אמר, **בו ביום נעשו כל המעשים** של ספור העם וכתובת ספר הברית.

מתרגום יונתן עולה לכאורה שיטה נוספת:

וְלֹאֵת מֹשֶׁה אָמַר מִיכָאֵל סֵרְכֵן חֲכָמָתָא, בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לִירְחָא, סָק קָדָם יְיָ אֱנִת וְאַהֲרֵן נָדָב וְאַבִּיהוּא וְשׁוֹבְעִין מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל, וְתִסְגְּדוֹן מִדְּחִיק:

[ואל משה אמר מיכאל שר החכמה, ביום השביעי לחודש, עלה לפני ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, והשתחויתם מרחוק]

תרגום יונתן מוסיף להדיא שאמירה זו שאמר ה' למשה לעלות, היתה **בז' בסיון**, דהיינו **למחרת מתן תורה**. (שיטת תרגום יונתן שמעמד הר סיני היה בו' בסיון וכמו שכתב להדיא – שמות יט, טז). דהיינו שדעתו היא דעה שלישית שבז' בסיון נאמר למשה לעלות להר, ונמצא שבפועל עלה רק **בח' בסיון**.

אכן דבריו של תרגום יונתן ניתנים להתפרש באופן אחר וכדעה הב' שהובאה במכילתא הנ"ל, שמיכאל דיבר עם משה ביום ו' בסיון לאחר מתן תורה, ואמר לו לעלות למחרת – בז' בסיון, ולפ"ז יש לקרוא את דברי תרגום יונתן ללא פסיק (לאחר ביומא שביעאה לירחא): "אָמַר מִיכָאֵל סֵרְכֵן חֲכָמָתָא, בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לִירְחָא – סָק קָדָם יְיָ".

אך יותר מסתבר כהאופן שהובא לעיל, היות והוספה זו

26. עיין בחידושי הגר"ז על התורה, שביאר (לדעת רש"י שהפרשה נאמרה קודם מתן תורה) מדוע הפסיקה התורה בין ב' הפרשיות. ומדבריו עולה שאכן אמירת הנעשה ונשמע היתה על הברית ולא על עצם קבלת התורה. ולכן על כך אמרו גם 'נשמע' וכתרגום אונקלוס שתרגם נעביד ונקבל, שהנשמע הוא על קבלת הברית, עיי"ש.

27. כך גם מוכח שם, שהמכילתא סבורה שפרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות (שם כד, ד): "אלו דברים שקדמו למתן תורה. וישכם בבוקר זה יום הששי נאמר כאן בבוקר ונאמר להלן בהיות הבוקר איני יודע אם דברות קדמו לקרבנות, או קרבנות קדמו לדברות, תלמוד לומר וישכם בבקר ויבן מזבח, ולהלן הוא אומר בהיות הבקר מלמד שקדמו קרבנות לדברות".

פניני תרגום מגילת רות

וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹתָיו

האם מחלון וכליון נשאו נשים נכריות? והאם היה הבדל בין נישואי רות לנישואי ערפה?

וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹתָיו שֵׁם
הָאֵחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רֹוּת
וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: (רות א, ד)

האם מחלון וכליון נישאו לערפה ורות בגיותם או לאחר שגיורם?

בשאלה מהותית זו נחלקו המפרשים מן הקצה אל הקצה, ונאמרו בזה דעות הרבה. והביאו לכך הוכחות רבות לכאן ולכאן מתחילת המגילה ועד סופה.

רעת התרגום לאורך כל המגילה – שנישאו להם בגיותם

התרגום על פסוקנו נוקט כאחד הצדדים:

וַעֲבָדוּ עַל גִּזְרֵת מִימְרָא דִּי. וְנִסְיָבוּ לְחוּן נָשִׁין נִבְכְּרָאִין מִן
בְּנֵת מִזְאָב. שׁוֹם חֲדָא עֶרְפָּה וְשׁוֹם תְּנִיטָא רֹוּת בֵּת עֵגְלוֹן
מִלְכָּא דְּמִזְאָב. וַיִּתִּיבוּ תַמָּן כְּזִמְן עֶשֶׂר שָׁנִין:
[וַיַּעֲבְדוּ עַל צִוּוּי מֵאֲמָרוֹ שֶׁל ה'. וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים נִכְרִיּוֹת
מִבְּנוֹת מִזְאָב. שֵׁם הָאֵחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רֹוּת בֵּת עֵגְלוֹן
מִלֶּךְ מִזְאָב. וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּזִמְן עֶשֶׂר שָׁנִים]

כאמור, מדברי התרגום מוכח שסבור שמחלון וכליון נישאו לערפה ורות **בעודם נכריות**, ורק לאחר מכן נתגיירה רות. ודבר זה מוזכר בתרגום לאורך המגילה כמה וכמה פעמים, ויש בזה כמה נפ"מ בביאורי המקראות, וכדלהלן:

(רות א, ה) 'וַיֵּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵחֻלּוֹן וְכָלִיוֹן' – ובתרגום תירגם: 'ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים נכריים, נכרתו ימיהם'.

(רות א, י) 'וַתֵּאֱמַרְנָה לָּהּ כִּי אֵתָּה נָשׁוּבָה לְעַמָּךְ' – ובתרגום תירגם: 'לא נשוב לעמנו וליראתנו, כי אלא אתך נשוב לעמך להתגייר'.

(רות א, טז) 'וַתֵּאֱמַר רֹוּת אֶל תַּפְּגָעִי בִּי לְעֶזְבֶּךָ לָשׁוּב מֵאֲחֵרֶיךָ' – ובתרגום הוסיף הטעם: 'כי תאבה אני להתגייר'. עיי"ש בהמשך דבריו שפירט את כל הדין ודברים שהיה בין נעמי לרות בו אמרה לה נעמי מקצת המצוות ועונשי ב"ד. ומכל זה מוכח שודאי לא נתגיירה רות (כהלכה) עוד בחיי מחלון וכליון.

(רות ב, ו) 'וַיַּעַן הַנָּעִר הַנָּצֵב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמֶר נַעֲרָה מִזְאָבִיָּה הִיא הַשָּׂבָה עִם נְעָמִי מְשֻׁדָּה מִזְאָב' – ובתרגום תירגם: "נערה מעם מואב היא, ששבה והתגיירה עם נעמי משדה מואב". ומשמע שרות התגיירה כששבה או לאחר ששבה, אך לא לפני כן.

(רות ב, יא) 'וַתַּעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאֶמֶךָ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וְתַלְכִּי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תָּמּוּל שְׁלֹשׁוֹם' – ובתרגום תירגם: "ותעזבי יראתך ועמך אביך ואמך וארץ מולדתך, ותלכי להתגייר ולשבת בין עם אשר לא ידעת"... הרי שהגירות היתה לאחר שעזבה את אביה ואת אמה ואת ארץ מולדתה, ומכאן שודאי לא התגיירה בחיי בעלה.

כדברי התרגום שמחלון וכליון נישאו לנכריות, מבואר גם במדרש: (תנחומא בהר ג)

...וְקָמָה עָשׂוּ. אִף הֵם נִשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מִזְאָבִיּוֹת, שְׁלֹא
הִסְבִּילוּ אוֹתָם וְלֹא גִירוּ אוֹתָן.

ג' השיטות

כדברי התרגום מבואר בעוד מפרשים, אך נשנו בדבר גם דעות אחרות, וממכלול הדעות נמצא ג' שיטות עיקריות וכדלהלן:

זו נעשית נעמי 'מסית ומדיח' לעבודה זרה'. (רבנו יוסף קרא פ"א פי"ז ואיגרת שמואל פ"א פ"ב). אכן הרלב"ג (תועלת א) דחה ראייה זו לביאורו שרות וערפה אמנם נתגיירו אך עדיין היו מצויות עם בני עמן ולא היו נוהגות במצוות כראוי, ולכן לא היה איסור במה שאמרה לה נעמי 'שובי אחרי יבמתך', היות וממילא לא היתה נוהגת במצוות.

הכיצד נכרית נקראת 'יבמה'?

ב. מלשון הפסוק רואים שנעמי כינתה את ערפה 'יבמה', ואם לא שהתגיירה אין לזה מובן שהלא בגיורתה אין לזה שום יחס של נישואין ואין פה שום מקום ליבום.

הִנֵּה שָׁבָה יְבֻמָּתְךָ אֶל עֲמָהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ – ועד עתה היכן היתה?

ג. מאידך נעמי אמרה על ערפה: "הִנֵּה שָׁבָה יְבֻמָּתְךָ אֶל עֲמָהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ", ומשמע שרק כעת שבה ערפה אל עמה, ועד עכשיו לא היתה 'מואבית' אלא ישראלית והיינו שהתגיירה. (הוכחת האב"ע פ"א פ"ב). והחולקים דחו ראייה זו וביארו שלעולם לא התגיירה ומה ששבה כעת הוא מהדרך שבה היתה, שהיה בדעתה להתגיייר (איגרת שמואל). או ששבה למקום עמה ולא אל דת עמה, וכמו שאמרו קודם לנעמי 'כי אתך נשוב לעמך' והיינו למקום עמך ולמרות שמעולם לא היו שם. (שורש ישי)

בית דין של שלושה בשדי מואב?

3) הוכחה נוספת לכך שלא התגיירו הביא ה'שורש ישי' שמבחינה מעשית לא יתכן שהתגיירו וכי היה בשדה מואב בית דין של שלושה מומחים? אולם יש שדחו זאת שיתכן שבגירות מספיק יחיד מומחה³², וגיירם אלימלך (למרות שבפשטות נשאום רק אחרי מותו וצ"ע).³³

אשר לא ידעת תמול שלשום, מאימתי נתגיירה רות?

4) עוד הוכיחו מדברי בועז לרות (ב, יא): "וַיַּעַן בְּעֻזׁ וַיֹּאמֶר

שיטה א'²⁸ – שמחלון וכליון נישאו להם בגיותם, ורק כאשר שבה רות עם נעמי לארץ ישראל, סיפרה לה מקצת מצוות והתגיירה. וכך היא דעת התרגום.

שיטה ב'²⁹ – שמחלון וכליון אכן גיירו את נשיהם קודם שנישאו להם, ולדעתם לא חטאו מחלון וכליון במה שנישאו להם, ומתו מחמת חטא אחר.

שיטה ג'³⁰ – שאמנם גיירו אותם מחלון וכליון, אך לא היתה זו גירות גמורה, היות ונתגיירו מחמת רצונם להינשא למחלון וכליון, או מחמת אימת בעליהן, או משום שלא עשו זאת על פי ב"ד. והיתה הגירות תלויה ועומדת במבחן שיהיה כשתסור סיבת הגירות. ולדעה זו ערפה שחזרה לעמה, הוכיחה שגירותה אינה גירות. ואילו רות שדבקה בנעמי הוכיחה שגירותה היתה גירות למפרע³¹.

תמצית הוכחות המפרשים מהמגילה

מה שייך יבום לנכרית שנישאת לישראל?

1) עצם הדבר שבועז נשא את רות בכדי להקים שם למחלון, וכמו שאמר (רות ד, י): 'וְגַם אֶת רֹת הַמֹּאֲבִיָּה אֲשֶׁת מַחְלֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה, לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחְלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֶת שֵׁם הַמֵּת מֵעַם אֲחִיו וּמִשְׁעַר מְקוֹמוֹ'. ואם לא היתה כאן גירות ומחלון נשא את רות בגיותה, איזה יבום יש כאן, הלא לא היה כאן שום נישואין ואין שום שייכות בין רות למחלון? (ראיית ה'שורש ישי' – לרבי שלמה אלקבץ מחבר הפיוט 'לכה דודי')

הכיצד נעמי הסיתה את רות לע"ז?

2) כאשר נעמי שבה משדה מואב ורות דבקה בה, מתואר בפסוק (רות א, טו) שנעמי אמרה לרות: 'וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבֻמָּתְךָ אֶל עֲמָהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ, שׁוּבִי אַחֲרַי יְבֻמָּתְךָ'. ומפסוק זה הביאו ג' הוכחות:

א. אם נאמר שרות כבר היתה גיורת, הכיצד תאמר לה נעמי שתשוב אל עמה ואל אלהיה כמעשה ערפה, הלא באמירה

28. כ"ה דעת התרגום כאן. וכן ברש"י (פסוק יב) "לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן, שנכריות היו ולא נתגיירו". ובמדרש תנחומא (בהר"ג). וכן דעת רבי אביגדור כהן צדק. ובתוספות השלם ש'מאביות' בגימטריא 'לא גיירון ולא הטבילון'. והמלבי"ם ועוד דייקו זאת מהלשון 'וישאר' ולא נאמר הלשון 'ויקחו', להורות שלא היו להם בהם ליקוחין כשרים.

29. דעת האב"ע הר"ד והרלב"ג ורבנו יוסף קרא (פסוק יז אמנם צ"ע קצת מש"כ בפסוק ב עיי"ש) וע"ע ב'צמח צדיק' ובשורש ישי.

30. ביאור זה שהגירות היתה תלויה ועומדת מובא במפרשים בכמה אופנים. ראה זוהר חדש (עט). וישנם אופנים נוספים לבאר זאת, עיין צפנת פענח – בהשמטות לדף מג. (הובא להלן) ובטעמא דקרא על רות בפסוק זה.

31. שיטה מחודשת ביותר היא שיטתו של רבי וידאל הצרפתי, שערפה ורות כלל לא היו מואביות ולא היו בנותיו של עגלון מלך מואב, אלא היו יהודיות מעיקרא שנקלעו אף הם למואב, וממילא לא הוצרכו כלל לגירות. דעה מחודשת זו היא דלא ככל המפרשים כולם, ולדבריו לא היתה רות 'מואבית' וכלל לא התחילה השאלה של 'מואבי ולא מואבית'. יש להוסיף שלדבריו מיושב היטב הלשון שאמרו ערפה ורות לנעמי 'כי אתך נשוב לעמך' שאף בהם שייך הלשון 'לשוב', אלא שצ"ע הלשון 'עמך' ולא עמנו או מקומנו (לביאור שעמך הוא מקומך). ולדבריו גם נמצא שגולית היה מישראל. וצ"ע.

32. עיין עמק שאלה (נ"ח אות ב)

33. וראה אופן נוסף ב'מועדים וזמנים' (סימן שטז) שגיירם הדיוטות ע"ד מומחים ומעתה תלוי הדבר אם יתברר למפרע שהדיוטות טעו או לא.

עול מצוות הרי הוא גר צדק **מלמפרע** - משעה ראשונה שנתגייר³⁵.

ועל פי זה רצו לבאר ענין הגירות של רות וערפה, שאף היא היתה מחמת שרצו להינשא למחלון וכליון. או שנתגירו מחמת אימת בעליהן. וגירותן היתה תלויה ועומדת והתבררה לבסוף כשסרו המניעים ומתו בעליהן, שרות דבקה במצוות ואילו ערפה שבה אל עמה ואלוהיה. ובכך הוברר שרות היתה גירת צדק משעה ראשונה, ונישואיה עם מחלון היו נישואין של בת ישראל כשרה.

ולפ"ז מיושב שפיר הכיצד שייך בה ענין היבום, היות והיתה יהודיה בשעת נישואיה, ולכן קראה הכתוב 'יבמה', ואין זה סותר לכל ענין קבלת המצוות שהודיעה לה נעמי (ואף אח"כ בבית דינו של בועז) כי אכן קבלת המצוות היתה בשלב זה. ומיושב גם מה שאמר לה בועז 'הגד הוגד לי ... ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום'. ורצו להוכיח מכאן שתמול שלשום לא היתה גירה, אך להנ"ל מיושב דאף שהתגיירה מעיקרא מ"מ מכיון שגירותה היתה תלויה ועומדת ורק בשעה שהלכה עם נעמי הוברר הדבר שגירותה חלה למפרע.

ומיושב גם שמחלון וכליון שהיו גדולי הדור וודאי לא נשואם בלא גירות. ואכן ערפה שששבה אל אלוהיה הוברר שגירותה אינה גירות ובנה גולית אינו מישראל.

אמנם אף לביאור זה צ"ב מה שהקשו הכיצד אמרה לה נעמי 'שובי אל עמך', הלא גירות היתה, והכיצד תיחשב נעמי כמסית ומדיח לע"ז. ויש ליישב כמו שהובא לעיל.³⁶

דרכו של הצפנת פענח

ביאור מחודש (בדרך דומה) כותב הצפנת פענח, על פי מה שמחדש שגר שמל וטבל לשם גירות אך לא קיבל על עצמו מצוות, לכשיקבל על עצמו מצוות תחול גירותו למפרע משעת טבילתו. ובזמן שבנתיים הוא במצב של 'יצא מכלל גוי, ולכלל ישראל לא בא'.

ועל פי זה ביאר שהיות ומחלון וכליון היו גדולי הדור ידעו שיש איסור 'מואבית', דעדיין לא נתחדשה ההלכה של מואבי ולא מואבית. והיות ואיסור זה של מואבית חל רק

לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביו ואמו וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום". הרי שרק אחרי מות מחלון הלכה רות אל עם אשר לא ידעה מתמול שלשום, והיינו שבזמן נישואיה לא היתה חלק מהעם כי התגיירה רק אח"כ. (ראיית השורש ישי) אולם האב"ע דוחה זאת במש"כ בביאור הפסוק הנ"ל שהעם אשר לא ידעה היינו 'לדור עמהם', כלומר שאף שהיתה כבר בנישואה גירות מ"מ החסד אשר עשתה ללכת לדור בא"י במקום שמעולם לא התגוררה בו.

גדולי הדור נשאו נכריות?

(5) מאמר חז"ל (ב"ב צא.) 'מחלון וכליון גדולי הדור היו', ונענשו על כך שלא שבו לא"י. או שלא התפללו על בני דורם. וכיצד יתכן שאנשים כאלו נשאו נכריות?

גולית היה מישראל?

(6) אם אכן גיירום כהלכה וחלה הגיירות, הרי שאף ערפה היתה ישראלית ונמצא שבנה 'גולית' היה ישראל, היתכן? (העובדה שגולית היה בן ערפה מבואר בסוטה מב: שבאותו יום ששבה ערפה בעלונה מאה פלישתים ונולד ממנה גולית).

דרך האחרונים שהגירות היתה תלויה ועומדת

דרכם של האחרונים מתבססת על משמעות ברמב"ם (איסורי ביאה יג-יז) שיש מושג של גירות אשר היא תלויה ועומדת, ואף גרים אשר לא היו מקבלין אותם לכתחילה מכיון שניכר שחפצים להתגייר מחמת מניעים חיצוניים. אם בכל זאת התגירו חוששין לגירותם ומצפים לראות מה תהיה אחריתם: וכמש"כ הרמב"ם (בהלכה יז):

גר שלא בִּדְקוּ אַחֲרָיו אוּ שְׁלָא הוֹדִיעָהוּ הַמְצֻוֹת
וְעָנְשׁוּ, וְקָל וְטָבֵל בְּפָנָי שְׁלֹשָׁה הֲדִיטוּת הָרִי זֶה גֵר.
אֶפְלוּ נִדְעָ שֶׁבְּשִׁבְלֵי דְּכָר הוּא מְתַגֵּיר הוֹאִיל וְקָל
וְטָבֵל יֵצֵא מִקְלָל הָעַפּוֹת. וְחוֹשְׁשִׁין לוֹ עַד שִׁיתְבָּאֵר
צְדָקוֹתָיו...

והבינו האחרונים (אמרי יושר ח"א ס' קעו. ואחיעזר ח"ג ס' כ"ו אות ג.)³⁴ שגירותו תלויה ועומדת ואם יתברר אחריתו שקבל על עצמו

34. וכ"כ הגהות מרדכי בדעת עצמו יבמות החולץ מז.

35. לדבריהם צ"ב מש"כ שם הרמב"ם לבאר מ"ט שהיה שלמה ושמשון את נשיהם (הגיות שגירות) למרות שהוברר שהתגירו לשם דבר, דהלא לדבריהם נמצא שבמצב כזה בטילה הגירות למפרע והיה להם לגרשם אחרי שעבדו ע"ז. ועוד צ"ע מש"כ שם הרמב"ם שגר שנודע שהתגייר לשם דבר אפילו אם חזר ועבד ע"ז הרי הוא כישראל מומר ומצוה להחזיר אביתו, והלא גירותו תלויה ועומדת ואם עבד ע"ז הוברר שלא נתגייר מעולם. ויותר משמע ברמב"ם שגר שנתגייר לשם דבר הרי הוא גר גמור כישראל לכל דבר, אלא שלא מקרבין אותו עד שנתברר אחריתו, והיינו שמתרחקים ממנו ולא נוהגים בו כישראל גמור, אך אין אפשרות שגירותו תיפקע למפרע, כי אם כך היה, מדוע צריכים להחזיר אבדו לאחר שעבד ע"ז.

36. גם מה שהקשו הכיצד הכתוב קרא להם יבמות אם לא התגיירו, אכתי צ"ב הכיצד נקראית ערפה 'יבמתך' אחרי ששובה אל אלהיה והוברר שגירותה לא היתה גירות. וצ"ע.

חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כליה.³⁷

הרי שחיוב הכליה בא עקב יציאתם לחו"ל. ואע"פ שמחלון וכליון יצאו לחוצה לארץ במצוות אביהם,³⁸ מ"מ נענשו על כך שלא שבו לארץ ישראל³⁹, וכנאמר במדרש: (תנחומא בהר ג)

...וְלֹא הָיָה לְבָנָיו לִלְמֹד מֵאַבְיָהֶם לְחַזֵּר לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְמָה עָשׂוּ. אִף הֵם נִשְׁאָו לָהֶם נָשִׁים מִזֻּמָּתוֹת, וְשָׁם הִתְבָּלְלוּ אוֹתָם וְלֹא גִירוּ אוֹתָן. שָׁם הָאֲחֻת עָרְפָה, וְשָׁהָפָה עִרְףָּ לְחַמּוֹתָהּ. וְשָׁם הַשְּׂנִית רֹת, וְשָׁרָאֲתָה דִּבְרֵי חַמּוֹתָהּ. וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים. כָּל עֶשֶׂר שָׁנִים הָלְלוּ הָיָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְּרֵה בָהֶם, וְשָׁמָּה יִחְזְרוּ בְּתֻשׁוֹכָה וַיֵּשְׁבוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. כִּיּוֹן שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, הִתְחִיל לְפָשֵׁט יָדוֹ בְּמִקְנֵיהֶם וּבְגִמְלֵיהֶם. כִּיּוֹן שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, מִיָּד, וַיִּמְוָתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכָלְיוֹן.

היה להם לבקש רחמים על דורם

בהמשך הגמ' שם (ב"ב צא:): מובא: "אמר רבי חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה, חס ושלום, [לומר שיצאו לחו"ל באיסור] שאפילו מצאו סובין לא יצאו, [אפ' אם היה נותר אוכל כל שהוא, לא היו יוצאים. ואם יצאו בהכרח שלא נותר מה לאכול. ובמצב כזה מותר היה לצאת] ואלא מפני מה נענשו, שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא ביקשו".

ומבואר כאן שסיבת מיתתם היתה משום שלא התפללו מספיק על בני דורם, תביעה זו היא כעין התביעה שיש על הכהן הגדול, שהיה לו לבקש רחמים על בני דורו. ומפני כן הגולים לעיר מקלט יציאתם תלויה במיתתו. וצריכים אימותיהם של הכה"ג לשדל את הגולים לעיר מקלט ע"י שמספקים להם מים ומזון בשביל שלא יתפללו על בניהם שימותו, כמבואר בגמ' במסכת מכות (יא.).

מפני שהתחתנו עם נכריות

בתרגום כאן מבואר טעם אחר לסיבת מיתת מחלון וכליון:

וְעַל דַּעֲבָרוֹ עַל גְּזִירַת מִימְרָא דִּי וְאַתְחַתְּנוּ בְּעַמִּימִין נִבְרָאִין, אֲתַקְטְעוּ יוֹמִיהוֹן. וּמִיתוּ אִף תְּרוֹוִיהוֹן מִחֲלוֹן וְכָלְיוֹן בְּאַדְעָא מְסַבְתָּא. וְאַשְׁתַּאֲרַת אֲתַתָּא מִתְּבָלָא מִתְּרִין בְּנֵהָא וְאַדְמָלָא מִבְּעָלָהּ:

לאחר גירותן, לכן התחכמו לא לגיירם גיור גמור שאז יאסרו באיסור מואבית, וגיירם ללא קבלת מצוות שאז יצאו מכלל גויות ולכלל ישראל לא באו', ובמצב זה לא חל עליהם איסור מואבית. ואולם כשקיבלה עליה רות את המצוות (גם בפני נעמי בדרכם לא"י. וגם בב"ד של בועז) הרי שחלה הגירות למפרע, ונמצא שתפסו בה קידושיו של מחלון והרי היא נשואה כדת משה וישראל ויש ענין לייבמה.

ואמנם בשעה זו אמור היה לחול עליה איסור 'מואבית' אלא שאז כבר נתחדשה ההלכה של 'מואבי ולא מואבית', ונמצא שלמפרע היא ישראלית כשרה שנישאת כדת משה וישראל (מאידך ערפה נותרה במצב זה שיצאה מכלל גוי ולא באה לכלל ישראל ובוודאי שגולית בנה אינו מישראל).

וַיָּמָוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם

מה היתה סיבת מיתת מחלון וכליון בני אלימלך?

וַיָּמָוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכָלְיוֹן וְהַשָּׂאֵר הָאִשָּׁה מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִשָּׁהּ: (רות א, ה)

בסיבת מיתתם של מחלון וכליון, רבו הטעמים ונשנו בזה שיטות רבות. וכדלהלן:

יציאתם לחוצה לארץ

בגמ' (ב"ב צא.) נאמר: "וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו. ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ".

ומבואר שעונשם הגיע על חטא היציאה מארץ ישראל. וכך העתיק הרמב"ם: (מלכים ה, ט)

אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם... אלא אם כן חזק הרעב עד שנעשה שוה דינר חיטין בשני דינרין... ואע"פ שמותר לצאת, אינה מידת

37. ברמב"ם כתב שזהו טעם מיתת מחלון וכליון, ולא הזכיר שאף מטעם זה מת אלימלך וכמו שמפורש בגמ' הנ"ל, וכבר עמד בזה הערוך השולחן (העתידי הלכות מלכים עד, טז). וראה מה שיישב הפאת השולחן (הלכות א"א, א, כד).
38. שלצורך כיבוד אב ואם י"א שמותר לצאת לחו"ל אף לדור בה. עיין קידושין לא: ובמהרש"א שם. ובתשב"ץ ח"ג רפ"ח. ובבינת אדם יו"ד ל, ג.
39. למרות שהישארותם במואב היתה בשב ואל תעשה.

וַיִּמְדֵּשׁ שֵׁשׁ שָׁעוּרִים

האם בועז נתן לרות שש שעורים בודדות? או
שש סאים שעורים?

וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר עָלֶיךָ
וְאַחֲזִי בָּהּ וְהִתְאַחֵז בָּהּ וַיִּמְדֵּשׁ
שֵׁעוּרִים וַיֵּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֵא הָעִיר:
(רות ג, טו)

מה הפירוש 'וימד שש שעורים'? ומה בא בועז לבטאות
בנתינת מנין שעורים זה?

בגמ' בסנהדרין (צג:) הובאו שני צדדים:

צד אחד שש שעורים ממש, וצד שני שש סאים של שעורים.
והגמ' אומרת שמצד אחד מסתבר שהביא לה שש סאים,
משום שאין דרכו של בועז לתת מתנה כה מועטת לעני, (שש)
שעורים בלבד שהם פחות מהשיעור הנצרך לתת לעני הבא אל הגורן. אך
מאידך לא מסתבר שנתן לה שש סאים היות ואין דרכה של
אשה לשאת כמשאוי הזה, (שש סאים הם נפח מאוד גדול של 86
ליטר, אמנם מבחינת המשקל, משקלם הסגולי של גרגרי שעורים בנפח של 86
ליטר הוא 17 ק"ג, שלכאור אינו משקל כה גדול. ולכן מסתבר שכוונת הגמ'
שאין דרכה של אשה לשאת משאוי בנפח כה גדול⁴⁰).

לכן הסיקה הגמ' שנתן לה שש שעורים, וברש"י - שש
גרעינים⁴¹ ולא היה זה בתור נתינה לעני שאינה מספיקה
כשיעור הנצרך לתת לעני בגורן, אלא סימן ורמז נתן לה
באמצעות מנין השעורים, שעתידים לצאת ממנה ששה
בנים, שמתברכים בשש ברכות.

[ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים
נכריים, נכרתו ימיהם. וימותו גם שניהם מחלון וכליון
בארץ טמאה. ותשא האשה שכולה משני ילדיה ואלמנה
מאישה].

מבואר בדבריו שסיבת מיתת מחלון וכליון היא מפני שעברו
על מאמרו ה'⁴⁰ ונישאו לנכריות. דברים אלו נאמרים לשיטתו
שסבור שערפה ורות לא התגייירו טרם שנישאו למחלון
וכליון, (ראה לעיל בפירוט נושא זה) וא"כ נישאו לנכריות ולכך
נענשו בעונש כרת ונכרתו ימיהם⁴¹.

כרת זה שבא כעונש על האיסור לשאת נכרית אינו מפורש
בתורה, אלא נלמד בגמ' (סנהדרין פב.) מדברי קבלה, מהפסוק
(מלאכי ב, יא) 'כי חלל יהודה קודש ה'. ובעל בת אל נכר - זה
הבא על הכותית, וכתוב בתריה: 'כרת ה' לאיש אשר יעשנה
ער ועונה מאהלי יעקב'. מפסוק זה למדו שכרת זה חמור
מכרת של תורה. וכמו שכתב הרמב"ם (איסור"ב יב, ו) לאחר
שהביא פסוק זה כמקור לכרת בבא על הנכרית:

הנה למדת שהבועל כותית כאילו נתחתן לעכו"ם,
שנאמר 'ובעל בת אל נכר'. ונקרא מחלל קדש ה'⁴².

טעמים אלו נאמרו על סיבת מיתת מחלון וכליון, אך על
סיבת מיתת אלימלך נאמרו טעמים נוספים⁴³.

40. לכאורה ניתן ללמוד מדבריו שעברו על לאו ד'לא תחתן בם'. וזאת למרות שנישאו להם בגיותן ואין בנות מואב משבעה עממים שבארץ ישראל. ודלא כדעת הטור (אהע"ז טז) שלא זה רק בשבעה עממים ולאחר גירותן. וכדעת הרמב"ם (איסור"ב יב, א) ועיין בכס"מ שם.

41. יש שרצו לדייק מדברי הגמ' שלא הזכירה טעם זה, אלא הטעם שיצאו מן הארץ, שהגמ' סבורה כהנך דעות שערפה ורות נתגייירו על ידי מחלון וכליון. ולא זה היה החטא שלהם וראה להלן. ואף שבגמ' (ב"ב צא:) שם מוזכר שנתחייבו כליה ונתחייבו שריפה ונעשה גופם חולין. עיין ברשב"ם שם שהוא על מה שיצאו מארץ ישראל שהיא קדושה. ועיין במהרש"א שתמה עליו מדוע אלימלך לא נקרא כך? ופירש את הגמ' שנעשה גופם חולין כדברי התרגום על שבעלו נשים נכריות.

42. ראה מה שהארכנו בביאור דברי תרגום יונתן בפרשת אחרי מות, על האיסור להעביר בנו למולך. שבתרגומו העמיד את הפסוק במי שנישא לנכרית ו'מעביר' מלשון עיבור - מעבר זרעו לע"ז באמצעות נישואים אלו, עיי"ש שהארכנו אם כונת תרגום יונתן שיש גם איסור כרת מדברי תורה על כך. ושם הבאנו גם את דברי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א שהוכיח מן הרמב"ם הנ"ל שהמתחתן עם הנכרית בעצם נישואיו נהיה דבוק בע"ז ודינו כעובד ע"ז ומטעם זה נוהגים שאין לקוברו בין היהודים.

43. רש"י (רות א, א) כתב בשם המדרש, שאלימלך היה עשיר גדול ופרנס הדור, ויצא לחוץ לארץ מפני צרות עין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו, לכך נענש. טעם נוסף נאמר במדרש (א, ד) למה נענש אלימלך? ע"י שהפיל ליבן של ישראל עליה... כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר, עכשיו כל ישראל מסביבין פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו, עמד וברח לו מפניהם.

44. וכך מסתבר, דהא מבואר בגמ' (ב"מ פ:) שמשא אדם בינוני הוא חמש סאים, והגמ' לא ביארה חמש סאים של מה (נוצות או ברזל?) ולכאור כוונת הגמ' לנפח, כי סאה היא מידת נפח, ועל כך אמרה שמשא אדם בינוני הוא נפח של חמש סאים, ולכן פה שנתן לאשה נפח גדול ממשא של אדם בינוני, אמרה הגמ' שאין דרכה של אשה לשאת זאת. יש לציין שב'נתינה לגר' יישב באופן נוסף, שאין דרכה של אשה לשים במטפחת משא כה גדול.

45. ברש"י (סנהדרין צג:) מבואר שלמסקנה נתן לה שש גרעינים של שעורים. והמהרש"א (שם) התקשה בדבריו עיי"ש.

פֶּן אֲשַׁחֲת אֶת נַחֲלָתִי

מדוע סרב הגואל לגאול?

וַיֹּאמֶר הַגָּאֹל לֹא אוֹכַל לְגַאֵל לִי פֶן
אֲשַׁחֲת אֶת נַחֲלָתִי גָאֹל לָךְ אֶתָּה
אֶת גָּאֻלְתִּי כִּי לֹא אוֹכַל לְגַאֵל:
(רות ד, ו)

מה הפירוש 'פֶּן אֲשַׁחֲת אֶת נַחֲלָתִי' ממה חשש הגואל
לגאול את רות המואבית?

רש"י כתב שטעה הגואל בדרשת 'מואבי ולא מואבית',
ולפיכך סרב לגאול כי חשש שאם ישאנה ימצא פגם בזרעו.
וכך נאמר במדרש: (ר"ר פ"ז, ז)

רַבִּי יְהוֹשֻעַ אָמַר פְּלוּנִי אֶלְמוּנִי שְׁמוֹ, רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר
נַחֲמָן אָמַר אֵלֶם הָיָה מְדַבֵּר תּוֹרָה, (לכך נקרא אלמוני
מלשון אלם) אָמַר, הָרִאשׁוֹנִים לֹא מָתוּ אֶלָּא עַל יְדֵי
שִׁנְטָלוֹ אוֹתָן, (את ערפה ורות) וְאַנִּי הוֹלֵךְ לְטָלָה? חָס
לִי לְטָלָה! לֵית אֲנָא מְעַרְבָב זְרַעֲיָתִי, אֵינִי מְעַרְבֶּה פְּסֻלָּת
בְּבָנִי, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁכֶּכֶר נִתְחַדְּשָׁה הַלֵּכָה 'עֲמוּנִי וְלֹא
עֲמוּנִית, מוֹאָבִי וְלֹא מוֹאָבִית'.⁴⁶

אולם יש שפירשו (טעמא דקרא ועוד) שאף הגואל ידע מדרשת
'מואבי ולא מואבית'. ומ"מ חשש שמא באחד הדורות יקום
בי"ד ויאסור אף מואבית ונמצא פסול בזרעו.

בתרגום כנראה לא היה ניחא ליה לומר שהגואל לא ידע
מחידוש זה או שחשש לשמא יקום בי"ד ויפסול את זרעו.
ולכן מפרש שהיתה סיבה אחרת לסירובו לגאול:

וַיֹּאמֶר פְּדִיקָא, בִּי הָאִי גֹנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְמַפְדֵּק לִי, עַל
דְּאִית לִי אֶתְתָּא, לֵית לִי דְשׁוּ לְמַסְבּ אוֹחְרֵנִיתָא עֲלֵהָא,
דְּלִמָּא תְּחִי לְמִצּוֹ בְּבִיתִי וְאִיחִי מְחַבִּיל יֵת אַחְסָנָתִי.
פְּדוּקָא לָךְ אֶתְּ אָדוּם לֵית לָךְ אֶתְתָּא, אָדוּם לֵית אֲנָא יָכִיל
לְמַפְדֵּק:

[וַיֹּאמֶר הַגָּאֹל, בכזה אופן אין אני יכול לגאול לִי, מכיון
שיש לי אשה, אין לי דשות לישא אחרת עליה, פֶּן תהא
למדיבה בביתי ואשחית את נחלתי. גאל לך אתה כיוון
שאין לך אשה, כי לא אכל לגאול].

בתרגום מבואר שאכן נתן לה שש סאים:

וַיֹּאמֶר הָבִי סוּדְרָא דְעֵלְךָ וְאַחֲדִי בִיה. וְאַחֲדִית בִּיה וְכָל
שֵׁית סָאִין דְּסַעוּדִין וְשׁוּי עֲלֵהָא. וְאַתְּיָהֵב לָהּ כַּח מִן קָדָם
וְלִסוּבְרוּתָהּ. וּמִן יָד אֶתְאָמַר בְּנִבּוּאָה דְּעֵתִידִין לְמַפֵּק
מִנָּה שְׁתָּא צְדִיקִי עֲלֵמָא, דְּכָל חַד וְחַד עֵתִיד לְמַהוּי
מִתְבָּרַךְ בְּשֵׁית בְּרַכּוֹ. דּוּד, וְדִנְיָאֵל וְחִבְרוּהוּ, וּמִלְכָּא
מְשִׁיחָא. וְעַל בּוּעֵז לְקָדְתָּא:

[וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר עֲלֶיךָ וְאַחֲזִי בָהּ. וְהַחֲזִיקָהּ בָּהּ.
וַיִּמַּד שֵׁשׁ סָאִים שְׁעוּדִים וְהֵנִיחָה עֲלֶיהָ. וְנִתֵּן לָהּ כַּח מֵאֵת ה'
לְשֵׁאת אוֹתָם. וַיִּמַּד נֶאֱמַר בְּנִבּוּאָה שְׁעִתִּידִים לְצֵאת מִמֶּנָּה
שֵׁשׁ צְדִיקִי עוֹלָם, אֲשֶׁר כָּל אֶחָד וְאֶחָד עֵתִיד לְהִתְבָּרֵךְ
בְּשֵׁשׁ בְּרֻכּוֹת, דּוּד, דִּנְיָאֵל וְחִבְרִיו, וּמִלְכָּה הַמְּשִׁיחָה. וַיִּבֶּא
בּוּעֵז אֶל הָעִיר].

מבואר בדבריו שבועז הביא לרות שש סאים. ועמם גם ניתן
לה כח מאת ה' לשאת אותם, כי משא אדם רגיל הוא חמש
סאים (כמבואר ב"מ פ). וכאן נטלה רות שש סאים.

ולכאוף צ"ב מדוע נתן מנין זה, הלא אם בא רק לרמז על
הבנים והברכות היה די בשש גרעינים. ואם רצה לתת מתנה
הגונה, מדוע הוצרך להפריז בנפח כה רב שאין דרכה של
אשה לשאת.

בספר 'בכור שור' (בסוף הספר תבואות שור) ביאר ששיעור נתינה
לעני בגורן הוא קב שיעורים (כמבואר בפאה פ"ח מ"ה) וקב הוא
שישית הסאה, נמצא ששש סאים הם פי ל"ו משיעור הנתינה
לעני, ובמספר זה - ל"ו רמז לה, שעתידים לצאת ממנה
שש בנים שיתברכו כל אחד בשש ברכות - שש כפול שש,
העולים ביחד ל"ו. כמבואר בתרגום.

וראה עוד במהרי"ל דיסקין עה"ת (פרשת ראה) שביאר באופ"א
מדוע בועז נתן בדקדוק משקל זה דווקא.

גוף דברי התרגום בביאור הרמז של בועז לרות, על שש בנים
ושש ברכות, הוא דלא כדברי רש"י (רות ג, טו) שכתב שבועז
בא לרמז לה, שיצא ממנה בן שיתברך בשש ברכות והוא
המלך המשיח שנאמר עליו: (ישעיה יא, ב) 'ונחה עליו רוח ה',
רוח חכמה ובינה, עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'".

46. וביאר 'הנחל אשכול' שכוונת המדרש שאכן ידע הגואל מפסק זה, אלא שתהא כיצד הלכה חשובה כזו לא ידעו דורות הראשונים? ולכך היה מסופק בדבר, כי לא
האמין בפסקם של הסנהדרין. וזהו 'אלם היה מדברי תורה! ולכן אמר 'פֶּן אֲשַׁחֲת' בלשון ספק.

במנעלים?

וּבְהָדָא מְנַהֵגָא בְּעֵדְנָא דְּמִלְקְדָּמִין מִתְנַהֵגָא בִּישְׂדָּאֵל,
בְּזִמְן דְּשִׁקְלוּ וְטָרְוּ וּפְרָקוּ וּמַחְלָפִין חֵד מִן חֲבֵרִיָּה וּמִקְיָמִין
כָּל מִדְּעָם. וְטָלַע גְּבֵר נִרְתִּיק יָד יְמִינִיָּה וְאוּשִׁיט בֵּיה קִנִּין
לְחֲבֵרִיָּה. וְהָכִין נְהָגִין בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִקְנֵי חֵד מִן חֲבֵרִיָּה
קָדָם סְהָדִיָּא:

[וכן המנהג בזמנים הקדומים נוהג בישראל, בזמן שנושאים
ונותנים וגואלים ומחליפים אחד מחבירו ומקיימים כל
דבר. צידד איש נרתיק יד ימינו והושיט בו קנין לדעהו.
וכן נוהגים לקנות בית ישראל אחד מחבירו לפני עדים].

בתרגום מבואר שהנעל האמורה בפסוק זה היא 'נרתיק יד
ימיניה' - כלומר **כפפה של היד הימנית**, ולא נעל הנמצאת
על הרגל. אולם בגמ' (ב"מ מז.) נראה שנעל זו, היא הנעל שעל
הרגל. (כי שם מוזכר גם הלשון 'מנעל').

בדברי הראשונים מצינו פלוגתא רבתא בנושא זה, סביב
הפסוק שנאמר בעת שנגלה ה' למשה מתוך הסנה, ואמר
לו (שמות ג, ה): "שֵׁל נַעְלֶיךָ מֵעַל רֶגְלֶיךָ". ועמדו המפרשים על
הצורך לומר 'מעל רגליך', לאחר שכבר נאמר 'של נעליך',
והלא 'נעל' היא על הרגל.

וביאר בזה רבנו בכור שור, (שמות ג, ה) שהיות ואף הכפפה
שעל היד קרויה 'נעל' סתם בלשון המקרא, כמו שמצינו
שנתן בועז לגואל, (נעל - והכוונה לכפפה) והוא הנקרא בלע"ז
'גונט'. ועדיין רגילים השרים להקנות ב'גונט' שלהם, ולכן
הוצרך הפסוק לפרש שֵׁל נַעְלֶיךָ מֵעַל רֶגְלֶיךָ, שלא יהיה מובן
שיסיר את הכפפה שעל ידו⁴⁷.

הרי שסבור שהנעל האמורה אצל בועז היא 'בית יד' ולא נעל
שע"ג הרגל, וכדברי התרגום.

מאידך הרמב"ן (שמות כח, מא) חולק על כך מכל, ודבריו
נסובים על דברי רש"י, שמפרש את הפסוק שנאמר על בני
אהרן 'ומשחת אותם ומלאת את ידם', ש'מילוי ידים' הוא
מלשון חינוך והתחלה, וכלשונו: "כל מלוי ידים לשון חנוך,
כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה". ומוסיף
רש"י: "וכך הוא בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר,
נותן השליט בית יד של עור שקורין 'גונט' ועל אותו בית יד
הוא מחזיקו בדבר, וזהו מילוי ידים".

מבואר שהטעם שסרב הגואל לגאול, הוא מכיון שיש לו
אשה, ואין לו רשות לישא אשה נוספת, שמא תהא מריבה
בביתו ובזה תישחת נחלתו, אך בועז שנתאלמן מאשתו יכול
לגאול.

ולכאורה על פניו הדברים מופלאים, היכן מצאנו איסור לישא
ב' נשים? ואכן כבר דשו רבים בפליאה זו, עד כדי כך שיש
מן 'החוקרים', שרצו להוכיח מתרגום זה, (ומעוד כמה מקומות
בתרגום רות) **שתרגום רות נכתב ח"ו ע"י 'צדוקי', שמנהגם היה
לאסור נישואין עם ב' נשים.**

אלא שדברים אלו אין להם שחר, כי הלא **תרגום רות מצוטט
בהרבה מרבתינו הראשונים והאחרונים.** ומדברי תרגום אלו
אין כל הוכחה, כי בלשון התרגום מדוקדק שכתב: 'אין לי
רשות', ולא כתב לשון של איסור, ונתן טעם למה אינו יכול
לקחת עוד אשה, שמא יהיה מריבה בביתו ונמצא משחית
את נחלתו, אך לא אמר שיש איסור בזה.

ובגמ' ביבמות (סה.) יש מאן דאמר שהנושא נשים על אשתו
יוציא ויתן כתובה, מלבד באופן **שנתנה לו רשות**⁴⁷, ויתכן
שכך סבר התרגום, ולכן פירש את דברי הגואל שסרב לגאול
כי 'אין לו רשות'.

כדברי התרגום מבואר גם במדרש לקח טוב: (רות ד, ו)

כי לא יוכל לגאול... מפני שהיה לו אשה.

שֵׁלְךָ אִישׁ נַעְלֹו וְנָתַן לְדַעְהוּ

האם מדובר בנעל שעל הרגל או ב'בית יד' -
כפפה?

וְזֹאת לְפָנִים בִּישְׂדָּאֵל עַל הַגְּאוּלָּה
וְעַל הַתְּמִידָה לְקִים כָּל דְּבַר שְׁלָךְ
אִישׁ נַעְלֹו וְנָתַן לְדַעְהוּ וְזֹאת
הַתְּעוּדָה בִּישְׂדָּאֵל: (רות ד, ז)

האם מדובר בנעל שעל הרגל? והאם בועז כלל היה לבוש

47. וכן אמרו בפסחים (ק"ג) 'לא תנסיב תרת'י ובספר 'אוצר הדיינים' כתב, שלא מצינו בש"ס שום אמורא שהיו לו שתי נשים באותו זמן.

48. כך פירש גם הדעת זקנים שם, וכן החזקוני. וכן בפענח רזא (שמות ג, ה) כתב 'נקרא נעל מלשון מנעול, על שם שסוגר על היד'. וכן כתב החינוך (מצוה שלו) 'שלך איש נעלו - כלומר בית יד שלו'.

יְשִׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד

ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש

ועבד הוליד את ישי וישי הוליד
את דוד: (רות ד, כב)

מחמת מה מת ישי אבי דוד?

על מיתתו של ישי נאמר בגמ' (ב"ב יז.) שהוא אחד מן הארבעה שמתו בעטיו של נחש והם בנימין בן יעקב. ועמרם אבי משה. וישי אבי דוד. וכלאב בן דוד. והנה המקור לכל הארבעה הוא קבלה שכך קיבלו, מלבד מיתתו של ישי, שהמקור מפורש בפסוק (שמואל-ב יז, כה), אשר מכנהו 'נחש', לומר שמת בעטיו של נחש.

והנה רש"י מפרש מהו 'מת בעטיו של נחש':

בעטיו של נחש - בעצתו של נחש, כלומר לא היו
ראוין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל
תולדותיו של אדם הראשון, בעצתו של נחש.

פשטות דבריו נראה, שבשעת חטא אדם הראשון, נגזרה גזרה על כל תולדותיו שימותו ולא יחיו לעולם. וזה היה מחמת עצתו של הנחש לאכול מעץ הדעת שמזה התגלגלה הגזירה. וכהבנה זו מצינו בערוך (ערך נחש) שאף הוסיף לבאר את הלשון 'בעטיו' - בקולמוסו של נחש, שעל ידו נגזירה הגזירה.

בתרגום מבואר דבר חידוש:

ועבד אוליד ית ישי, דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחח
ביה עלה ושחיתה לאתמסרדא בידוי דמלאכא דמותא,
למסב ית נפשיה מניה. וחיא יומין סגיאין, עד דאדבר
קדם יי, עיטא דיהב חזיא לחזה אתת אדם, למיכל מן
אילנא דאכלי פירוהי חבימין לידע בין טב לביש. ועל
ההוא עיטא אתחייבו מותא כל דידי אדעא. ובההיא
עילה שכיב ישי צדיקא, הוא ישי דאוליד ית דוד מלכא
דישדאל:

והרמב"ן משיג עליו וכותב שמנהג זה של הגוים יצא להם מן התורה:

ודע כי הענין ההוא יצא להם מן התורה שהוא אצלם
קנין החליפין של בועז, וכך מתורגם להם: 'שלף איש
נעלו' - ששולף הגג"ט שלו, והם אומרים שהגואל
נתן לבוז, וזה מנהגם הוזכר בספרי חכמיהם. והנה
דברנו בדברי הבאי.

הרי שהרמב"ן סבור ש'חכמי הגוים' מתרגמים 'שלף איש נעלו' - בית יד כפי שתרגם התרגום כאן, אך חכמי ישראל מפרשים שהכוונה לנעל כפשוטו⁴⁹.

הצורך להעמיד את הפסוק בכפפה

ב'טעמא דקרא' (רות ז) התקשה מדוע אכן פירש התרגום 'נעלו' - בית יד ולא פירש כפשוטו נעל ממש. וביאר שהתרגום הולך בשיטת הירושלמי (ב"מ פ"ב ה"ח), שאין נכנסים במנעלים לביהכ"נ וביהמ"ד. וכאן כתוב (רות ד, א) 'ובועז עלה השער' ואמרו במדרש (רות זוטא) שבעוז עלה 'לבית המדרש'. וע"כ שהוציא בועז את נעלו טרם כניסתו. וממילא לא שיך שישלוף כעת את נעלו, לכך הוצרך התרגום לתרגם שנעל האמורה כאן היא כפפה.

ואילו הבבלי לשיטתו (ברכות סב.), דמותר ליכנס במנעל לביהכ"נ, וא"כ אין הכרח להעמיד בכפפה, לכן מפרש 'נעלו' כפשוטו - נעל ממש.

עוד ביאר שם, שהיות והנוגע במנעלים צריך ליטול ידיו. ומכיון שהם ישבו בביהמ"ד וליטול ידיו יש בזה ביטול תורה, לכן שם חלץ את הנעל של יד, ולא את הנעל של הרגל.

49. ואין להוכיח מכאן שהרמב"ן פקפק בייחוסו של תרגום זה, אלא מסתמא לא היה לפניו התרגום על פסוק זה, וכך מוכח ממה שהרמב"ן במק"א (שמות כב, טו) מצטט מדברי תרגום רות, ולא מסתבר שהיה מצטט מתרגום של גוים מבלי לציין זאת. עיין בזה במאמר הנפלא 'בעניין ייחוסו של התרגום למגילת רות', בספר 'מגילת רות עם אוצרות המפרשים'.

(וכדמשמע מרש"י) שִׁישִׁי מת מחמת הגזירה הראשונה שהיתה בשעת חטאו של אדם הראשון. בתרגום מבואר שגזרת המיתה על יִשִׁי היתה 'לאחר שהאריך ימים הרבה ורק אז נזכרה לפני ה' העצה שנתן הנחש וכו' ומפני זה מת יִשִׁי.

יתכן שהביאור בזה הוא מאחר שכמעט כל באי עולם יש בהם איזה מום או חסרון למות מחמתו, אף מבלי הגזירה הראשונה של הנחש. הרי שאין הגזירה הראשונה בנוהג שבעולם ואינה מתבצעת בפועל. ובמקרים הבודדים שנדרשו למיתה בסיבת הנחש, היתה הסיבה צריכה להיזכר מחדש לפני ה', בכדי שיגזור שימות מחמתה. וזה אשר אירע בארבעה אלו וביניהם יִשִׁי כמתואר בתרגום.

[ועבד הוליד את ישי, שנקרא נחש בגלל שלא נמצא בו מום וחיסרון להימסר בידי מלאך המוות, לקחת את נפשו ממנו. וחי ימים רבים, עד שנזכר לפני ה' העצה שנתן הנחש לחזה אשת אדם, לאכול מן העץ שהאובלים פירזתיו חכמים לדעת בין טוב לדע. ומפני העצה החיא נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ, ובסיבה זו מת ישי הצדיק, הוא ישי שהוליד את דוד המלך].

מבואר בדבריו שִׁישִׁי האריך ימים, מפני שלא נמצא בו כל מום וחיסרון ולא היתה סיבה שימסר בידי מלאך המוות. עד שביום מן הימים, נזכר לפני ה' עצת הנחש, ומפני העצה ההיא נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ, ואף ישי שהוא בכלל 'יושבי הארץ' נספה בגזרה זו. ובשונה מההבנה הפשוטה